

WALDEMAR NOWORYTA¹

MARYJA JAKO „PEŁNA ŁASKI” W PISMACH ŚW. BERNARDA Z CLAIRVAUX

Pomimo że temat samego uświęcenia Najświętszej Maryi Panny stał się przedmiotem dokładniejszego teologicznego badania dopiero w drugiej połowie średniowiecza, to posiadamy wczesne teksty, w których można odnaleźć pierwszą refleksję nad tą tajemnicą. Sięgając do pism ojców Kościoła zauważamy, iż ich zainteresowanie Maryją, chociaż było żywe, to jednak najczęściej dotyczyło teologii Wcielenia oraz tematów związanych z dziewictwem i macierzyństwem Maryi.

Św. Piotr Chryzolog († 450) wypowiada słowa, które, jak się wydaje, wykraczają poza ramy ówczesnej przyjętej narracji mariologicznej i pochwał przymiotów maryjnych. Mówi o przeznaczeniu Maryi polegającym na przygotowaniu jej do tego, „by Ją oddać Chrystusowi, któremu już w łonie matki od swego zaistnienia została oddana w zastaw”². Autor łączy otrzymaną przez Maryję łaskę z przyjściem Chrystusa. Italski kaznodzieja pisze: „Innym świętym

¹ Waldemar Noworyta – ur. w 1970 roku w Raciborzu, od 2003 r. mieszka na terenie Niemiec; absolwent Akademii Katolickiej w Warszawie; obszary zainteresowań naukowych: mariologia oraz teologia św. Tomasza z Akwinu; e-mail: annawaldi.noworyta@gmail.com.

² Piotr Chryzolog, *Sermo CXL: De annuntiatione D. Mariae Virginis*, PL 52, 575C, *Beatam me dicent*, 2, s. 129.

WALDEMAR NOWORYTA¹

MARY, A VIRGIN FULL OF GRACE, IN THE WRITINGS OF ST. BERNARD OF CLAIRVAUX

Although the topic of the sanctification of the Blessed Virgin Mary itself only became the subject of more thorough theological study in the second half of the Middle Ages, there are early texts available where the first reflection on this mystery can be found. In the writings of the Fathers of the Church, one finds that their interest in Mary, though lively, was most often focused on the theology of the Incarnation and on themes related to Mary's virginity and maternity.

St. Peter Chrysologus († 450) utters words that seem to go beyond the framework of the accepted Mariological narrative of the time and the praise of Marian qualities. He speaks of Mary's destiny which is to "restore[s] Her to Christ, to Whom She was espoused when She was first formed in the womb."² The author links the grace received by Mary to the coming of Christ. The Italian preacher writes: "On others grace was bestowed in measure; but the whole fullness of grace

¹ Waldemar Noworyta – born in 1970 in Racibórz, since 2003 lives in Germany; graduate of the Catholic Academy in Warsaw; areas of scientific interest: Mariology and theology of St. Thomas Aquinas; e-mail: annawaldi.noworyta@gmail.com.

² Peter Chrysologus, *Sermo CXL: De annuntiatione D. Mariae Virginis*, PL 52, 575C, *Beatam me dicent*, 2, p. 129.

udzieliła się łaska częściowo, nad Maryją rozlała się pełnia łaski”³. Dlatego zwraca się do Maryi: „posiadasz łaskę nie równą z innymi, nad Tobą rozlała się pełnia łaski!”⁴. Łaska, którą Maryja zawdzięcza Chrystusowi, poprzez nią zostaje udzielona całemu stworzeniu⁵.

Podobnie pisarze wschodni osadzali otrzymane przez Maryję przymioty w tajemnicy Chrystusa i wskazywali na uniwersalny wymiar tych darów. Być może ich stanowisko pozostawało bardziej zachowawcze w eksponowaniu wyjątkowej świętości Matki Chrystusa, jednak wspólne z ojcami Zachodu było spojrzenie na Jezusa jako jedyne źródło uświęcenia Maryi. Chrystus jako największy i napełniający radością dar oraz przyczyna dziewictwa i macierzyństwa Maryi jest w zasadzie głównym przedmiotem rozważań ojców wschodnich.

Św. German († 576) nazywa Matkę Jezusa „całą czystą i nieskałaną” oraz „łaski pełną”. Ta pełnia wypływa z Chrystusa Króla mieszkającego w Matce⁶. Podobnie jak u Ojców łacińskich, zauważamy nacisk na mistyczną jedność pomiędzy Matką i Synem, która stawia Maryję w roli najlepszej pośredniczki pomiędzy Słowem a całym stworzeniem. W wielkiej mowie pochwalnej przymiotów maryjnych, w kontekście Zwiastowania, św. Sofroniusz († 638) wskazuje na ich przyczynę:

„Dlatego wołam do Ciebie: ‘Bądź pozdrowiono, łaski pełna’ – ponieważ obdarzona zostałaś łaskami przed wszystkimi stworzeniami. Znam przyczynę Twej radości i łaski i widzę ją dobrze. Dlatego

³ Piotr Chryzolog, *Sermo CXLIII: De annuntiatione D. Mariae Virginis*, PL 52, 583C, *Beatam me dicent*, 2, s. 136.

⁴ Piotr Chryzolog, *Sermo CXL: De annuntiatione D. Mariae Virginis*, PL 52, 576B, *Beatam me dicent*, 2, s. 129.

⁵ Piotr Chryzolog, *Sermo CXLII: De annuntiatione D. Mariae Virginis*, PL 52, 580A, *Beatam me dicent*, 2, s. 131.

⁶ German z Konstantynopola, *In annuntiationem SS. Deiparae*, PG 98, 327, *Beatam me dicent*, 1, s. 174.

was poured onto Mary.”³ He therefore turns to Mary: “you possess a grace not equal to any other, the fullness of grace was poured onto you!”⁴ The grace which Mary owes to Christ is bestowed through her to the whole creation⁵

Similarly, Eastern writers embedded the qualities received by Mary in the mystery of Christ and pointed to the universal dimension of these gifts. Their position may have been more conservative in exposing the unique holiness of the Mother of Christ, but they shared with the Western Fathers the a view of Jesus as the only source of Mary’s sanctification. Christ as the greatest and joy-filled gift and the cause of Mary’s virginity and motherhood is in fact the main focus of the Eastern Fathers’ reflections.

St. Germanus († 576) calls the Mother of Jesus “all pure and undefiled” and “full of grace”. That fullness flows from Christ the King dwelling in the Mother⁶ As with the Latin Fathers, an emphasis is placed on the mystical union between Mother and Son, which positions Mary as the best mediatrix between the Word and all creation. In a great eulogy of Marian qualities, in the context of the Annunciation, St Sophronius († 638) points to their cause:

“That is why I cry out to you ‘Be greeted, full of grace’ – for You have been bestowed with graces before all creatures. I know the causes of Your joy and grace and I see them present in you most perfectly. Therefore, in praising and confessing, I add: ‘The Lord with you’ as the Creator who rules over all things; like one who has placed his dwelling in your womb (...)”⁷.

³ Peter Chrysologus, *Sermo CXLIII: De annuntiatione D. Mariae Virginis*, PL 52, 583C, *Beatam me dicent*, 2, p. 136.

⁴ Peter Chrysologus, *Sermo CXL: De annuntiatione D. Mariae Virginis*, PL 52, 576B, *Beatam me dicent*, 2, p. 129.

⁵ Peter Chrysologus, *Sermo CXLII: De annuntiatione D. Mariae Virginis*, PL 52, 580A, *Beatam me dicent*, 2, p. 131.

⁶ St. Germanus of Constantinople, *In annuntiationem SS. Deiparae*, PG 98, 327, *Beatam me dicent*, 1, p. 174.

⁷ St. Sophronius of Jerusalem, *In SS. Deiparae annuntiationem*, PG 87, 3239, *Beatam me dicent*, 1, p. 124.

wołając i wyznając dodają: ‘Pan z Tobą’ jako panujący nad wszystkim Stwórcą; ‘z Tobą’ jest, jako noszony w Twoim łonie (...)’⁷.

Ojcowie Kościoła doskonale zrozumieli i ukazali istotę oraz przyczynę uświęcenia Maryi, dobrze też rozpoznając jej faktyczną rolę w dziele zbawczym.

Poddamy analizie tytuł Maryi jako „pełnej łaski” w pismach św. Bernarda z Clairvaux († 1153). W swojej teologii wyraźnie czerpał z dziedzictwa wschodniego i zachodniego Kościoła. Nie stworzył nowej mariologii, a jedynie dokonał pogłębienia oraz rozwinięcia dotychczasowego nauczania, przy zachowaniu pewnej oryginalności swojego myślenia. Odwołujemy się do wszystkich jego wypowiedzi, w których występuje formalne określenie Najświętszej Maryi Panny jako „gratia plena”. Jak rozumie Autor ten przymiot, zwłaszcza w kontekście sporów wokół niepokalanego poczęcia Maryi, których sam był świadkiem i uczestnikiem?

Dzisiejsze rozumienie prawdy o zachowaniu Maryi od skutków grzechu pierworodnego jest bardzo jasno określone dogmatycznie, dlatego nieraz stawia się znak równości pomiędzy przymiotami „pełna łaski” i „Niepokalanie Poczęta”. Jednak posługujący się w historii tymi określeniami nie zawsze mieli na myśli jedną i tę samą prawdę. 8 grudnia 1854 r. papież Pius IX dokonał uroczystej definicji dogmatu o Niepokalanym Poczęciu NMP. W zawierającej to orzeczenie bulli *Ineffabilis Deus* proklamował: „ową Królową, która opływając w rozkosze i oparta na Umilowanym swoim, wyszła z ust Najwyższego całkowicie doskonała, śliczna i wszystka miła Bogu, a żadną nigdy plamą skazy niepokalana (...). (...) Ona także jest i słusznie się czci jako Tę, która prawdziwie pierwszym dziełem Boga była, przed ognistymi złościami grotami się ukryła i piękna z przyrodzenia, a skazy wcale żadnej nie świadoma, jako jutrzienka zewsząd promieniejąca na świat wystąpiła w swoim Poczęciu Niepokalanym (...)”⁸.

⁷ Sofroniusz z Jerozolimy, *In SS. Deiparae annuntiationem*, PG 87, 3239, *Beatam me dicent*, 1, s. 124.

⁸ Pius IX, *Ineffabilis Deus*, tłum. A.M. Fijałkowski, Warszawa 2004, s. 15, 17.

The Fathers of the Church perfectly understood and brought to light the essence and the reason for Mary's sanctification, also recognizing well her real role in the work of salvation.

Let us analyse the title of Mary as 'full of grace' in the writings of St Bernard of Clairvaux († 1153). In his theology, he clearly drew on the heritage of the Eastern and Western Church. He did not create a new Mariology, but only deepened and developed the previous teachings, maintaining a certain originality in his thinking. This paper refers to all his statements in which the Blessed Virgin Mary is formally described as "gratia plena". How does the Author understand this attribute, especially in the context of the disputes about the Immaculate Conception of Mary, which he himself witnessed and participated in?

Today's understanding of the truth of Mary's preservation from the effects of original sin is very clearly defined in dogmatic terms, which is why the sign of equivalence is sometimes placed between the attributes "full of grace" and "Immaculately Conceived". However, those who used those terms in history did not always mean one and the same truth. On December 8, 1854, Pope Pius IX made a solemn definition of the dogma of the Immaculate Conception of the BVM. In the bull *Ineffabilis Deus*, which contains the pronouncement, he proclaimed: "(...) that Queen who, abounding in delights and leaning on her Beloved, came forth from the mouth of the Most High, entirely perfect, beautiful, most dear to God and never stained with the least blemish. (...) They affirmed that the same Virgin is, and is deservedly, the first and especial work of God, escaping the fiery arrows the the evil one; that she is beautiful by nature and entirely free from all stain; that at her Immaculate Conception she came into the world all radiant like the dawn."⁸

Before the formal dogmatization of this truth, its explanation remained for a long time the subject of many theological discussions.

⁸ Pius IX, *Ineffabilis Deus*, <https://www.papalencyclicals.net/pius09/p9ineff.htm> accessed on 15.03.2022.

Przed formalną dogmatyzacją tej prawdy jej wyjaśnienie pozostawało długo przedmiotem wielu dyskusji teologicznych.

Dotychczasowe przedstawianie Matki Chrystusa w kontekście tajemnicy Wcielenia święty Doktor zastępuje wizją opartą na całościowej chrystologii⁹. Pomimo że w ówczesnych czasach, w powszechnej pobożności, jej dziewictwo i macierzyństwo było żywo obecne i jakoś związane z osobą Chrystusa, to jednak udało się św. Bernardowi przydać mariologii specyficznego, choć delikatnego charakteru chrystologicznego. Oryginalne spojrzenie na niektóre trudne kwestie sprawiło, że przez swoją koncepcję nadał ówczesnej, jak i przyszłej mariologii, zupełnie nową jakość.

1. DUCH ŚWIĘTY I PEŁNIA ŁASKI

Jak podkreślił papież Pius XII w encyklice *Doctor Mellifluus*, Opat z Clairvaux swoje przemyślenia dotyczące uświęcenia Matki Chrystusa mocno osadził w Słowie Bożym i nauczaniu Kościoła¹⁰. Jego dogłębna egzegeza biblijna oraz wierność Tradycji odgrywały istotną rolę w wyjaśnianiu pojawiających się w tamtych czasach wątpliwości natury teologicznej¹¹. Chętnie komentował scenę Zwiastowania. Relacja Ewangelii dotycząca tego wydarzenia inspirowała go do poszukiwania prawdy teologicznej o źródle uświęcenia Dziewicy. Przy Zwiastowaniu bowiem temat Maryi obdarzonej łaską został w Ewangelii po raz pierwszy podjęty.

Rzecz jasna, tytuł Maryi jako „pełnej łaski” nigdy nie wzbudzał wątpliwości u św. Bernarda. W swoich w pismach dał się poznać jako wielki zwolennik tego określenia. Dowód na to znajdujemy między innymi w *Kazaniu na Narodzenie NMP*, gdzie Doktor maryjny poucza: „Wiecie przecież, komu rzecono: ‘Bądź pozdrowiona, łaski

⁹ Por. E. Adamiak, A. Czaja, *Traktat o Maryi i Traktat o Kościele*, w: E. Adamiak (i in.) (red.), *Dogmatyka*, 2, Warszawa 2006, s. 120.

¹⁰ Pius XII, *Encyklika 'Doctor Mellifluus'*, Warszawa 2004, s. 6.

¹¹ Por. Sz. Drzyżdżycki, *Niepokalane Poczęcie Maryi jako problem teologiczny w okresie scholastyki*, „Teologia w Polsce” 3/1 (2009), s. 63-87.

The Saint Doctor replaces the previous presentation of the Mother of Christ in the context of the mystery of the Incarnation with a vision based on a comprehensive Christology.⁹ Despite the fact that, in the popular piety of his time, her virginity and motherhood were vividly present and somehow connected to the person of Christ, St Bernard succeeded in giving to Mariology a specific, albeit delicate, Christological character. With his original approach to some difficult questions, he gave a completely new quality to the Mariology of his time, as well as to the Mariology of the future.

1. THE HOLY SPIRIT AND THE FULLNESS OF GRACE

As Pope Pius XII pointed out in his encyclical *Doctor Mellifluus*, the Abbot of Clairvaux firmly grounded his reflections on the sanctification of the Mother of Christ in the Word of God and the teaching of the Church.¹⁰ His in-depth biblical exegesis and fidelity to tradition played an important role in clarifying the theological questions of the time.¹¹ He would comment eagerly on the scene of the Annunciation. The Gospel account of that event inspired him to seek the theological truth about the source of the Virgin's sanctification. For at the Annunciation, the theme of Mary bestowed with grace was taken up for the first time in the Gospels.

Needless to say, the title of Mary as "full of grace" was never in doubt for St Bernard. In his writings, he became known as a great advocate of the term. Among other things, the evidence thereof can be found in the *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, where the Marian Doctor instructs: "For you know to whom it was

⁹ Cf. E. Adamiak, A. Czaja, *Traktat o Maryi i Traktat o Kościele*, in: E. Adamiak (et al.) (ed.), *Dogmatyka*, 2, Warsaw 2006, p. 120.

¹⁰ Pius XII, *Encyclical 'Doctor Mellifluus'*, Warsaw 2004, p. 6.

¹¹ Cf. Sz. Drzyżdżycki, *Niepokalane Poczucie Maryi jako problem teologiczny w okresie scholastyki*, „Teologia w Polsce” 3/1 (2009), pp. 63-87.

pełna’ (Łk 1, 28)”¹². Jego kazania są wyrazem głębszej refleksji nad wyjątkowym uświęceniem Maryi.

Według Opatu słowa anioła: „Ave... gratia plena” ukazują Słowo Wcielone jako jej „błogosławiony owoc”. Ono zniżyło się do poziomu ludzkiej natury dzięki tej samej łasce, która nawiedziła Maryję i poprzedziła pozdrowienie anielskie¹³. Jest żywą strzałą, ostrzejszą nawet niż miecz obosieczny. Trafiając duszę Maryi, spowodowało jej pełny udział w doskonałej łasce oraz miłości Bożej. Tak oto, dzięki swojemu Synowi, przychodzi ona do nas jako Matka miłości¹⁴. Anielskie słowa: „Pan jest z Tobą” stają się potwierdzeniem tego, że Pan jest także z nami, bowiem Emanuel w swojej pełni przebywa w nas, na sposób podobny jak u swojej Matki. Pełnia łaski wynikająca z obecności Pana staje się w ten sposób udziałem wszystkich, gdyż pozostaje On obecny w swoich wiernych w sposób kompletny i bez jakichkolwiek braków¹⁵.

W rozważaniach nad Zwiastowaniem Opat nie wahał się twierdzić, że Maryja „pełna łaski”, łącząc się z Synem, ogarnia sobą tajemnicę całej Trójcy Świętej: „Mówi więc Anioł: ‘Bądź pozdrowiona, łaski pełna, Pan z Tobą’. Nie tylko Pan Syn z Tobą, którego swym ciałem przyoblekasz; ale i Pan Duch Święty, z któregoś poczęła; i Pan Ojciec, który rodzi Tego, któregoś poczęła”¹⁶.

Trójca Święta, poprzez swój majestat, już wcześniej mieszkała w duszy Matki Bożej, więc niebiański posłaniec dokonał jedynie potwierdzenia oczywistego faktu przez słowa: „Zdrowaś Maryjo, pełna łaski”. Tymczasem słowa: „Pan jest z tobą” wyrażają aktualną obecność Boga Jedyneego w Trzech Osobach, obecnego w całej pełni w duszy Maryi¹⁷. Święty Bernard odkrył w prostym pozdrowieniu anioła głęboką tajemnicę, sięgającą istoty Boga. Był przekonany, że

¹² *In nativitate Beatae Virginis Mariae*, 4, PL 183, 440A; *Kazania o NMP*, s. 236.

¹³ Por. *Sermones de diversis*, LXXXVII, 3, PL 183, 704C.

¹⁴ Por. *Sermones in Cantica canticorum*, XXIX, 8, PL 183, 933A.

¹⁵ Por. *In psalmum: Qui habitat*, XVII, 4, PL 183, 252B.

¹⁶ *De laudibus Virginis Matris*, III, 4, PL 183, 073B; *Kazania o NMP*, s. 78.

¹⁷ Por. *Sermones de diversis*, LII, 2, PL 183, 675A-675B.

said: ‘Hail, full of grace’ (Lk 1:28).¹² His sermons reflect more deeply on Mary’s unique sanctification.

According to the Abbot, the Angel’s words: “Ave... gratia plena” reveal the Incarnate Word as her “blessed fruit”. It was brought down to the level of human nature by the same grace that bestowed onto Mary and preceded the angelic greeting.¹³ It is a living arrow, sharper than even a two-edged sword. By striking Mary’s soul, it caused her to participate fully in the perfect grace and love of God. Thus, through her Son, she comes to us as the Mother of love.¹⁴ The Angel’s words: “The Lord is with you” become a confirmation that the Lord is also with us, for Emmanuel in his fullness dwells in us, in a manner similar to that of his Mother. The fullness of grace that results from the Lord’s presence is thus shared by all, because he remains present in his faithful in a complete manner, free from any deficiency.¹⁵

In his reflections on the Annunciation, the Abbot did not hesitate to affirm that Mary, “full of grace”, joining herself to her Son, embraces the mystery of the whole Trinity: “So the angel says: ‘Hail, full of grace, the Lord is with you. Not only the Lord the Son with you, whom you have clothed with your body, but also the Lord the Holy Spirit, of whom you conceived, and the Lord the Father, who gives birth to him whom you conceived.’”¹⁶

The Holy Trinity, through its majesty, had already dwelt in the soul of the Mother of God, so the heavenly messenger merely made a confirmation of an obvious fact by the words: “Hail Mary, full of grace”. Meanwhile, the words: “The Lord is with you” express the actual presence of the One God in Three Persons, present in fullness in Mary’s soul.¹⁷ In the simple greeting of the angel, Saint

¹² *In nativitate Beatae Virginis Mariae*, 4, PL 183, 440A; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, p. 236.

¹³ Cf. *Sermones de diversis*, LXXXVII, 3, PL 183, 704C.

¹⁴ Cf. *Sermones in Cantica canticorum*, XXIX, 8, PL 183, 933A.

¹⁵ Cf. *In psalmum: Qui habitat*, XVII, 4, PL 183, 252B.

¹⁶ *De laudibus Virginis Matris*, III, 4, PL 183, 073B; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, p. 78.

¹⁷ Cf. *Sermones de diversis*, LII, 2, PL 183, 675A-675B.

otrzymanie przez Maryję tak wielkiego błogosławieństwa pozostawało możliwe jedynie dzięki ingerencji Trójjedynego Boga.

Szczególną rolę w obdarzeniu Maryi darem macierzyństwa, zgodnie ze zwiastowaniem anielskim, miał odegrać Duch Święty¹⁸. Za Jego sprawą Maryja doznała uprzedniego uświęcenia i stała się matką. Refleksja św. Bernarda nad źródłem uświęcenia doprowadza go do wniosku, że nie jest możliwe, by Maryja była pełna łaski bez udziału Ducha Świętego. Nikt nie może stać się święty bez Jego pomocy. Jedyną przyczyną świętości pozostaje Duch Święty. Jego obecność wyklucza grzech. Tymczasem Teolog uznaje, że Maryja jest pełna łaski i ma w sobie Ducha Świętego, który na nią zstąpił¹⁹.

Skoro anioł zwiastował Maryi, że pocźnie swego Syna z Ducha Świętego (Łk 1, 35), to komentatorowi tych słów nieobojętne było pytanie: Czy jako matka również została poczęta z Ducha Świętego? Działanie Ducha Świętego rozpatruje Opat z Clairvaux już w kontekście jej poczęcia. Zauważa diametralną różnicę pomiędzy narodzeniem Jezusa a Jego matki, ponieważ „Duch Święty przyszedł na Nią, a nie z Nią, skoro anioł powiedział: ‘Duch Święty zstąpi na ciebie’”²⁰. Wobec spekulacji o niepokałanym poczęciu Maryi pozostaje sceptyczny. Jeśli uznamy taką hipotezę za słuszną, to musielibyśmy stwierdzić, że Duch Święty napełnił Maryję już w momencie jej poczęcia, co stwarzałoby sytuację identyczną z poczęciem Jezusa. Taki stan rzeczy jest dla św. Bernarda niemożliwy, bowiem wyłącznie Chrystus był poczęty z Ducha Świętego. Tylko On nie wymagał współdziałania natury, dlatego jako jedyny został poczęty w wyjątkowy sposób. Stało się tak, ponieważ z kolei „Ona jedna tylko poczęła bez pożądlivosti cielesnej”²¹. Poczęcie Chrystusa z Ducha

¹⁸ O niepowtarzalnej i zarazem aktywnej roli macierzyństwa Maryi oraz wynikających z tego zbawczych konsekwencjach zob. T. Weinandy, *The Annunciation and Nativity: Undoing the Sinful Act of Eve*, „International Journal of Systematic Theology” 14/2 (202), s. 228-229.

¹⁹ Por. *In vigilia nativitatis Domini*, VI, 11, PL 183, 115A.

²⁰ *Epistolae*, CLXXIV, 7, PL 182, 335C, tłum. własne.

²¹ *Dominica infra octavam assumptionis B.V. Mariae*, 9, PL 183, 434C; *Kazania o NMP*, s. 222.

Bernard discovered a profound mystery, reaching the very essence of God. He was convinced that for Mary to receive such a great blessing was possible only through the intervention of the Triune God.

The Holy Spirit was to play a special role in Mary's bestowal of the gift of motherhood, in accordance with the angel's proclamation.¹⁸ Through the Spirit, Mary experienced prior sanctification and became a mother. St Bernard's reflection on the source of sanctification leads him to conclude that it is not possible for Mary to be full of grace without the Holy Spirit. No one can become holy without His help. The only cause of holiness remains the Holy Spirit. His presence excludes sin. Meanwhile, the Theologian recognizes that Mary is full of grace and has in her the Holy Spirit who descended upon her.¹⁹

Since the angel announced to Mary that she would conceive her Son of the Holy Spirit (Lk 1:35), then the commentator on those words was not indifferent to the question: Was she also conceived of the Holy Spirit as a mother? The Abbot of Clairvaux considers the work of the Holy Spirit even in the context of her conception. He notes a fundamental difference between the birth of Jesus and that of his mother, for "the Holy Spirit came upon her and not with her, since the angel said: 'The Holy Spirit will come upon you'."²⁰ He remains sceptical about the speculation of Mary's immaculate conception. If one were to accept such a hypothesis as correct, we would have to conclude that the Holy Spirit had already filled Mary at the moment of her conception, which would create a situation identical to that of Jesus. Such a state of affairs appears impossible to St. Bernard, since only Christ was conceived of the Holy Spirit. Only He did not require the cooperation of nature, therefore He was conceived in a unique way. It was so since, in turn, "She alone

¹⁸ On the unique and at the same time active role of Mary's motherhood and the salvific consequences arising therefrom, see T. Weinandy, *The Annunciation and Nativity: Undoing the Sinful Act of Eve*, „International Journal of Systematic Theology“ 14/2 (202), pp. 228-229.

¹⁹ Cf. *In vigilia nativitatis Domini*, VI, 11, PL 183, 115A.

²⁰ *Epistolae*, CLXXIV, 7, PL 182, 335C.

Świętego nastąpiło bez zmysłowego doznania, tak normalnego dla obcowania cielesnego mężczyzny i kobiety.

Ta myśl zostaje przypomniana i dodatkowo potwierdzona w trzecim *Kazaniu na Oczyszczenie NMP*: „W prawie bowiem napisano, że niewiasta, jeżeli przyjąwszy nasienie porodzi mężczyznę, nieczystą będzie przez siedem dni, a ósmego dnia będzie obrzezane dzieciątko; od tego czasu oddając się obmyciu i oczyszczeniu, powstrzyma się od wejścia do świątyni przez trzydzieści i trzy dni; po ich zaś upływie ofiaruje Panu syna wraz z darami (Kpł 12). Któż jednak nie spostrzeżga na samym już wstępie tego przepisu, że Matka Bożą zupełnie była wolna od podobnego nakazu? (...) I dlatego z góry powiedział: ‘przyjąwszy nasienie’. Bo gdyby nie był przewidział, że Dziewica pocznie bez nasienia, cóżby miał za potrzebę o przyjętym wspominać nasieniu?”²².

Jedynie Wcielenie Jezusa niesie w sobie tajemnicę absolutnej czystości, wolnej od jakiegokolwiek ludzkiej ingerencji. Mimo wyjątkowej roli Maryi w zrodzeniu Syna nasz Teolog nie jest w stanie sobie wyobrazić, by postawić na tym samym poziomie poczęcie Chrystusa i Najświętszej Maryi Panny.

Chrystocentryzm, tak widoczny w interpretacji przez św. Bernarda tajemnicy pełni łaski udzielonej Maryi, dotyczy całej tajemnicy uświęcenia Matki Chrystusa oraz Ludu Bożego. Owszem, pełnię łaski Maryja otrzymała na wyłączność, lecz w dalszej perspektywie łaska ta staje się w historii zbawienia udziałem ludzkości. Duch Święty nie spoczął na Maryję wyłącznie w celu jej indywidualnego uświęcenia bądź w ogóle ze względu na Nią samą, lecz ze względu na Jezusa Chrystusa oraz cały Kościół.

Od kiedy Maryja jest całkowicie pełna łaski, a więc i wykluczona z wszelkiego zła? Jeszcze raz wróćmy ze św. Bernardem do momentu Zwiastowania: „Wszedłszy’ tedy do Niej Anioł rzekł: ‘Bądź pozdrowiona, łaskiś pełna, Pan z Tobą’. W *Dziejach Apostolskich* czytamy, że Szczepan był pełen łaski (Dz 6, 5), i Apostołowie napełnieni Duchem Świętym (Dz 2, 4), zgoła inaczej, niż Maryja.

²² *In purificatione B. Mariae*, III, 1, PL 183, 369D-370A; *Kazania o NMP*, s. 123.

conceived without the lust of the flesh.”²¹ The conception of Christ of the Holy Spirit occurred without the sensual sensation so natural to the bodily intercourse of man and woman.

This idea is recalled and further confirmed in the third *Sermon on the Purification of the Blessed Virgin Mary*: “For it is written in the law that a woman, if a woman conceive seed, and bear a male, then she shall be unclean seven days; and on the eighth day shall the flesh of his foreskin be circumcised; and from thence, giving herself to be washed and cleansed, she shall abstain from entering the temple for thirty and three days; and at the expiration of these she shall offer her son and her gifts to the Lord (Leviticus 12). But who does not perceive at the very beginning of this provision that the Mother of God was completely free from such a commandment? (...) And therefore from above he said: ‘having received the seed’. For if he had not foreseen that the Virgin would conceive without seed, what need would there have been for him to mention that he had received seed?”²²

Only the Incarnation of Jesus contains the mystery of absolute purity, free from any human intervention. Despite Mary’s unique role in giving birth to her Son, our Theologian can hardly imagine placing on the same level the conception of Christ and the Blessed Virgin Mary.

The Christocentrism so evident in St. Bernard’s interpretation of the mystery of the fullness of grace given to Mary applies to the entire mystery of the sanctification of the Mother of Christ and of the People of God. Yes, the fullness of grace was given to Mary exclusively, but in the long run, this grace is shared by humanity in the history of salvation. The Holy Spirit did not descend upon Mary solely for her individual sanctification or for her own sake, but for the sake of Jesus Christ and the whole Church.

²¹ *Dominica infra octavam assumptionis B.V. Mariae*, 9, PL 183, 434C; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, p. 222.

²² *In purificatione B. Mariae*, III, 1, PL 183, 369D-370A; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, p. 123.

Bo przecież ani w Szczepanie nie mieszkała pełność Bóstwa tak jak w Maryi; ani Apostołowie nie poczęli z Ducha Świętego jak Maryja. ‘Bądź pozdrowiona’, powiada Anioł, ‘łaskiś pełna, Pan z Tobą’. Cóż dziwnego, że była ‘pełna łaski’ Ta, z którą był Pan?’²³.

Teolog nie wątpi w świętość Maryi, która wynika z żywej obecności Boga w jej życiu. Od kiedy jednak łaska Boża zamieszkała w niej w całej pełni? Anioł zwiastujący Maryi wolę Boga podał do wiadomości fakt przywileju, ale nie wskazał innych szczegółów. Sam sposób oraz moment otrzymania przez Maryję uświęcenia nie są też przedmiotem zainteresowania św. Bernarda. Tajemnica ta potwierdza tylko, że pełnia łaski wiąże się bezpośrednio z osobą Jezusa Chrystusa, z obecnością w jej łonie Słowa Wcielonego²⁴.

Zamiast odnośnych spekulacji św. Bernard starał się skupić na mierze tej łaski oraz jej skutkach. Jego zdaniem nadmiar łask obecny w Matce Bożej udziela się wiernym, więc konsekwentnie ona sama staje się łaską dla Kościoła. Opat przypomina, że, z jednej strony szczególnie przywilej świętości został dany Najświętszej Maryi Pannie jako Rodzicielce²⁵, a z drugiej strony ona „zawsze znajdzie łaskę i sama jest łaską, której potrzebujemy”²⁶.

W innej wypowiedzi Doktor maryjny podobnie zastanawia się raczej nad samym pojęciem pełni łaski, a nie momentem jej zaistnienia u Maryi: „Wyżej rzeczono, że Maryja była ‘łaski pełna’; dlaczegóż teraz się mówi: ‘Duch Święty zstąpi na cię, a moc Najwyższego zacząłmi w tobie’? Czyżby mogła być napełniona łaską, a nie mieć Ducha Świętego, skoro On jest łask Dawcą? A jeżeli już Duch Święty był w Niej, po cóż ponowna obietnica, że zstąpi na Nią? A może dlatego Anioł nie powiedział po prostu: przyjdzie na cię, ale dodał: ‘zstąpi na cię’, że już i przedtem Duch Święty był w Maryi przez obfitą łaskę,

²³ *De laudibus Virginis Matris*, III, 2, PL 183, 072A; *Kazania o NMP*, s. 75.

²⁴ O skutkach wynikających z relacji Maryi z Synem-Bogiem, o wolności od grzechu pierwotnego i grzechów osobistych zob. W. Pietkun, *Maryja Matka Chrystusa. Rozwój dogmatu maryjnego*, Warszawa 1954, s. 84.

²⁵ *Dominica infra octavam assumptionis B.V. Mariae*, 8, PL 183, 433C; *Kazania o NMP*, s. 219.

²⁶ *In navitate B.V. Mariae*, 7, PL183, 441D; *Kazania o NMP*, s. 240.

Since when has Mary been completely full of grace and therefore excluded from all evil? Following St Bernard, let us return once again to the moment of the Annunciation: “Being come in to her, he said: “Hail, full of grace, the Lord is with thee.” In the Acts of the Apostles we read that Stephen was full of grace (Acts 6:5), and that the Apostles were filled with the Holy Ghost (Acts 2:4), but their measure of grace was far other than Mary’s. In her dwelt the fullness of the Godhead corporally. “Hail, full of grace, the Lord is with thee.” What wonder that she was full of grace when the Lord was with her?”²³

The theologian does not doubt Mary’s holiness, which stems from the living presence of God in her life. But since when did God’s grace dwell in her in all its fullness? The angel announcing God’s will to Mary announced the fact of the privilege, but did not indicate other details. Nor is the manner and moment of Mary’s sanctification itself of interest to St Bernard. The mystery only confirms that the fullness of grace is directly linked to the person of Jesus Christ, to the presence of the Incarnate Word in her womb.²⁴

Instead of relevant speculations, St. Bernard focused on the extent of that grace and its effects. In his view, the superabundance of graces present in the Mother of God is granted to the faithful, so that consequently she herself becomes a grace for the Church. The Abbot recalls that, on the one hand, the special privilege of holiness was given to the Blessed Virgin Mary as the Mother,²⁵ and, on the other hand, she “always finds the grace and is herself the grace that we need”.²⁶

²³ *De laudibus Virginis Matris*, III, 2, PL 183, 072A; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, p. 75.

²⁴ On the effects resulting from Mary’s relationship with the Son-God, freedom from original sin and personal sins, see W. Pietkun, *Maryja Matka Chrystusa. Rozwój dogmatu maryjnego*, Warsaw 1954, p. 84.

²⁵ *Dominica infra octavam assumptionis B.V. Mariae*, 8, PL 183, 433C; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, p. 219.

²⁶ *In navitate B.V. Mariae*, 7, PL183, 441D; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, p. 240.

teraz zaś przyjdzie Jego się zwiastuje wskutek pełności łaski jeszcze obfitszej, której na Nią złać zamierza? Ależ skoro już była pełna, jakże mogła zmieścić ów nadmiar? Jeżeli zaś mogła coś więcej wziąć w siebie, jak rozumieć, że już przedtem pełna była?”²⁷.

Tak więc i z tego tekstu nie wynika *terminus ab quo* posiadanej przez Maryję łaski w pełni. Przynajmniej w części duszpasterskiej swojej twórczości, w swoich kazaniach i homiliach, św. Bernard wołał raczej pytać niż odpowiadać, milczeć niż dociekać.

2. SPÓR Z KANONIKAMI Z LYONU

Zachował się list Opata z Clairvaux, w którym głębiej zastanawia się nad momentem otrzymania przez Maryję pełni łaski²⁸. Do tej refleksji skłonił go spór z kanonikami regularnymi z Lyonu na temat niepokalanego poczęcia Maryi. Do nich właśnie adresuje swój list. W kontekście tego sporu formułuje pogląd na temat pełni łaski posiadanej przez Maryję. Mimo iż w całym liście nie pada ani razu słowo „pełna łaski”, to jego treść ukazuje Autora jako gorącego czciciela tej pełni.

Przyjmuje się, że pierwsze obchody święta oraz próby definiowania niepokalanego poczęcia Maryi w średniowieczu miały miejsce w środowiskach monastycznych, skupionych najczęściej wokół opactw benedyktyńskich w Anglii²⁹. W tym czasie tego rodzaju refleksja zaczyna występować coraz częściej zarówno u duchowieństwa, jak i pobożnego ludu. Już od około 1120 r. regularnie obchodzono święto ku czci Niepokalanego Poczęcia Maryi w wielu lokalnych kościołach Anglii i Irlandii. Ta idea bardzo szybko przeniosła się na dalsze kraje, docierając między innymi do Niemiec i Francji.

Mniej więcej w tym czasie przychodzi do Opata z Clairvaux informacja o uzupełnieniu przez kanoników regularnych w Lyonie

²⁷ *De laudibus Virginis Matris*, IV, 3, PL 183 080D; *Kazania o NMP*, s. 96.

²⁸ Por. *Epistolae*, CLXXIV, 2, PL 182, 333B.

²⁹ Por. E.R. Elder, *Macula nigra et virgo immaculata: Bernard's Tests for True Doctrine*, „Cistercian Studies Quarterly” 38/4 (2003), s. 429.

In his other statement, the Marian Doctor similarly reflects on the very concept of the fullness of grace rather than on the moment of its appearance to Mary:

“It had been said before that she was full of grace; how is it now said: “The Holy Ghost shall come upon thee, and the power of the Most High shall overshadow thee “ ? Could she be filled with grace and not possess the Holy Spirit, the giver of all grace? And if He is already in her, how is it promised that He shall come upon her in some new way ? Was it not to explain this to us that the angel said not merely “in thee / but also “upon thee “ ? For the Holy Spirit was in her before His coming by an abundant grace; now it is declared that He will come upon her by the fullness of the more abundant grace which He will pour out upon her. But how will she be able to receive a fresh infusion of Divine grace when she is already full of grace?”²⁷

Thus, even from this text, the terminus ab quo of Mary’s possession of grace in its fullness is not apparent. At least in the pastoral part of his work, in his sermons and homilies, St Bernard preferred to ask rather than to answer, to remain silent rather than to inquire.

2. DISPUTE WITH THE CANONS OF LYON

In fact, there is a letter preserved by the Abbot of Clairvaux in which he reflects more deeply on the moment when Mary received the fullness of grace.²⁸ A dispute with the Canons Regular of Lyons about the Immaculate Conception of Mary led him to that reflection. It is to them that he addresses his letter. In the context of that dispute, he formulates a view on the fullness of grace possessed by Mary. Although the word “full of grace” does not appear even once in the entire letter, its content shows the Author as an ardent worshipper of the fullness of grace.

²⁷ *De laudibus Virginis Matris*, IV, 3, PL 183 080D; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, p. 96.

²⁸ Cf. *Epistolae*, CLXXIV, 2, PL 182, 333B.

kalendarza świąt liturgicznych o nową uroczystość, która wyraźnie akcentuje nadzwyczajne poczęcie Najświętszej Maryi Panny. W 1136 r. św. Bernard zwraca się do kanoników listownie, stanowczo krytykując ich nową praktykę³⁰. Stworzone przez kanoników święto sugerowało ich całkowitą akceptację dla poglądu o uświęceniu Matki Chrystusa od momentu jej poczęcia. Tymczasem Opat z Clairvaux nie podzielał ich zapatrywania, więc zdecydował się przedstawić ogólnie przyjęte nauczanie na ten temat, poparte własnymi przemyśleniami, i zachęcić do tego, by powrócili do obowiązujących przepisów liturgicznych związanych z kultem Maryi.

Jego sprzeciw wobec zaistniałej sytuacji w Lyonie miał swoje praktyczno-liturgiczne uzasadnienie. Główne zastrzeżenia dotyczyły zasadności wprowadzenia nowego święta liturgicznego, mianowicie Niepokalanego Poczęcia NMP. Na początku listu Opat przedstawił swoją pierwszą wątpliwość. Obawiał się wprowadzenia nowego obchodu, który nie mieścił się w zakresie obowiązujących obrzędów kościelnych. Kościół nigdzie nie wspomina o niepokalanym poczęciu Maryi³¹.

Wyrzucając kanonikom nadużycie pod względem dyscypliny liturgicznej, św. Bernard krytykuje ich brak pokory oraz chęć wywyższenia się ponad tradycję. Nawet sugeruje, że promując nowe święto maryjne kanonicy uznają siebie za bardziej wykształconych od „ojców”³². Przez swoją korespondencję starał się uświadomić innym, że raczej potrzebne jest świętowanie narodzin Maryi, czyli wydarzenia z życia Maryi, które od dawna miało już swoje miejsce w liturgii.

W polemice z kanonikami wysuwał nie tylko zarzut nowatorstwa liturgicznego i braku pokory. Miał także wątpliwości co do teologicznych podstaw celebrowanego tytułu. Stworzenie nowej uroczystości,

³⁰ Por. W. Sotorowski, *Wkład świętych i teologów zakonów franciszkańskich w ogłoszenie dogmatu o Niepokalanym Poczęciu*, w: D. Mastalska (red.), *Niepokalane Poczęcie i życie chrześcijańskie*, Częstochowa-Niepokalanów 2005, s. 55-56.

³¹ Por. *Epistolae*, CLXXIV, 1, PL 182, 333A.

³² Por. *Epistolae*, CLXXIV, 1, PL 182, 333A.

It is assumed that the first celebrations of the feast and attempts to define the Immaculate Conception of Mary in the Middle Ages took place in monastic circles, most often gathered around the Benedictine abbeys in England.²⁹ At that time, such a reflection appears more and more often both among the clergy and the pious people. From around 1120, a feast in honour of the Immaculate Conception of Mary was regularly celebrated in many local churches in England and Ireland. Soon the idea spread to other countries, reaching Germany and France, among others.

It was around that time that the Abbot of Clairvaux was informed that the Canons Regular of Lyons had added a new feast to their calendar of liturgical festivals, with a clear emphasis on the Extraordinary Conception of the Blessed Virgin Mary. In 1136, St Bernard addresses the Canons by letter, strongly criticising their new practice.³⁰ The feast established by the Canons implied that they fully accepted the view that the Mother of Christ was sanctified from the moment of her conception. However, the Abbot of Clairvaux did not share their view, and he decided to present the generally accepted teaching on the subject, supported by his own reflections, and to encourage them to return to the existing liturgical norms for the veneration of Mary.

His opposition to the situation in Lyon had its practical and liturgical justification. The main objections concerned the legitimacy of introducing a new liturgical feast, namely the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary. At the beginning of his letter, the Abbot presented his first doubt. He feared the introduction of a new celebration that did not fall within the scope of current

²⁹ Cf. E.R. Elder, *Macula nigra et virgo immaculata: Bernard's Tests for True Doctrine*, „Cistercian Studies Quarterly” 38/4 (2003), p. 429.

³⁰ Cf. W. Sotorowski, *Wkład świętych i teologów zakonów franciszkańskich w ogłoszenie dogmatu o Niepokalanym Poczęciu*, in: D. Mastalska (ed.), *Niepokalane Poczęcie i życie chrześcijańskie*, Częstochowa-Niepokalanów 2005, p. 55-56.

która do tej pory nie była znana w tradycji Kościoła, dla św. Bernarda oznaczało próbę przypisania Matce Bożej fałszywej godności³³. Opat twierdził, że Dziewica nie wymaga żadnego nowego zaszczytu. Lista wszystkich przywilejów, jakie otrzymała, nie potrzebuje dodatkowego uzupełnienia przez jej czcicieli. Teolog cysterski sugerował, że sama Matka Boża z radością rezygnuje z zaszczytu zabarwionego fałszywym rozumieniem jej świętości³⁴.

Zaistniała sytuacja w Lyonie stała się także okazją do tego, by wskazać na Jezusa Chrystusa jako jedyne źródło prawdziwej świętości Matki Bożej, co bynajmniej nie będzie żadną ujmą dla jej czci. Skądinąd, cześć Maryi jest sprawą konieczności wynikającej ze sprawiedliwości. Maryja jest Królową, której ze sprawiedliwości należy się szacunek i cześć³⁵. Odrzucać jej niepokalane poczęcie nie oznacza zaprzeczać rzeczywistemu zstąpieniu na nią łaski Ducha Świętego i umniejszać jej chwałę. Wprost przeciwnie, to przyczynia się do utrwalenia jej prawdziwej chwały.

Załóżmy, że Maryja została poczęta w sposób niepokalany, ale inny niż jej Syn, czyli bez szczególnego udziału Ducha Świętego. Uznanie takiego przywileju, bez udziału Ducha Świętego, w istocie powoduje pomniejszenie jej przywileju i należnej jej czci. Przyjęcie tezy o niepokalanym poczęciu, niezgodnej z nauką rzymską i tradycją starożytnego Kościoła, w rzeczywistości zabiera należną cześć Maryi. Przez swoje poczynania kanonicy z Lyonu umniejszają cześć należną Matce Chrystusa³⁶. Kult Maryi szerzony w Lyonie jest wprost

³³ M. McCord Adams jest zdania, że uznanie święta niepokalanego poczęcia NMP przez kanoników było dla św. Bernarda poczynaniem podważającym wyłączny prymat poczęcia Chrystusa, a w konsekwencji oznaczałoby zbędność powszechnego zbawienia przeciwnym (por. M. McCord Adams, *The Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary*, „Harvard Theological Review” 103/2 (2010), s. 133-159).

³⁴ Por. *Epistolae*, CLXXIV, 9, PL 182, 336B.

³⁵ Por. *Epistolae*, CLXXIV, 2, PL 182, 333B.

³⁶ Por. *Epistolae*, CLXXIV, 7, PL 182, 335D.

Church rites. Nowhere does the Church mention the Immaculate Conception of Mary.³¹

While reproaching the Canons for their abuse of liturgical discipline, St Bernard criticises their lack of humility and their desire to elevate themselves above tradition. He even suggests that, by promoting a new Marian feast, the Canons consider themselves more educated than the “Fathers”.³² Through his correspondence, he tried to make others understand that it was rather necessary to celebrate the birth of Mary, an event in Mary’s life that had long had its place in the liturgy.

In his polemics with the canons, not only did he make accusations of liturgical novelty and lack of humility, but he also had doubts about the theological basis of the celebration. For St. Bernard, the creation of a new feast, which until then had been unknown in the tradition of the Church, meant an attempt to ascribe a false dignity to the Mother of God.³³ The Abbot argued that the Virgin required no new honour. The list of all the privileges she had received needed no complementary addition by her devotees. The Cistercian theologian suggested that Our Lady herself was delighted to renounce an honour tinged with a false understanding of her holiness.³⁴

The situation in Lyons was also an opportunity to point to Jesus Christ as the only source of Our Lady’s true holiness, which would not be at all detrimental to her veneration. Incidentally, the veneration of Mary is a matter of necessity arising from justice. Mary is the Queen, to whom respect and honour are due by virtue of justice.³⁵ To reject

³¹ Cf. *Epistolae*, CLXXIV, 1, PL 182, 333A.

³² Cf. *Epistolae*, CLXXIV, 1, PL 182, 333A.

³³ M. McCord Adams argues that the recognition of the feast of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary by the Canons was for St. Bernard a deed that undermined the exclusive primacy of the conception of Christ, and consequently would have meant the redundancy of universal salvation to the contrary (Cf. M. McCord Adams, *The Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary*, „Harvard Theological Review” 103/2 (2010), pp. 133-159).

³⁴ Cf. *Epistolae*, CLXXIV, 9, PL 182, 336B.

³⁵ Cf. *Epistolae*, CLXXIV, 2, PL 182, 333B.

falszywym i bezrozumnym rytym³⁷, wynikającym z braku logiki i bezmyślności przełożonych³⁸.

W polemice nasz Teolog powołuje się na biblijną postać proroka Jeremiasza (Jr 1, 5) oraz Jana Chrzciciela (Łk 1, 40-41)³⁹. Zauważa, że w tych przypadkach mamy podobnie do czynienia z wyjątkowym uświęceniem. Przypomina, że prorocy otrzymali łaskę podobnie jak Maryja, jeszcze przed swoim narodzeniem, w łonie swoich matek. Podobnie jak w jej przypadku, urodzili się – nie zostali poczęci – „pełnymi łaski” nie przede wszystkim ze względu na nich samych, ale ze względu na ich rolę przygotowawczą wobec przyjścia Mesjasza.

Zestawienie Matki Bożej z tymi postaciami jest celowe, ponieważ św. Bernardowi zależało na przypomnieniu kanonikom, że podobne przypadki w historii miały już miejsce. Skoro poprzednicy zwiastujący nadejście Chrystusa otrzymali wyjątkową łaskę, to tym bardziej ze względu na wcielenie Chrystusa taką łaskę otrzymuje Jego Matka, która w czynny i pełny sposób uczestniczyła w tajemnicy zbawienia⁴⁰.

Przy tej okazji Opat podkreśla, że Kościół zawsze czynił wyraźne rozróżnienie między Maryją i wspomnianymi postaciami biblijnymi. Ono służy podkreśleniu doniosłości jej narodzin, które wyraźnie przewyższają narodziny kogokolwiek innego. Przy okazji św. Bernard przypomina, że powodem ich czczenia jest moment ich zejścia z tego świata, a nie narodzenie⁴¹. Ta idea pierwszeństwa narodzenia Maryi przed narodzeniem innych sprawiedliwych znajduje wyraz w wyższej randze obchodów liturgicznych, pośród których jej narodziny są świętem o szczególnej doniosłości.

Jeśli więc św. Bernard jest przeciwny wyłączeniu Maryi ze wszelkiej skazy od samej chwili poczęcia, to, mając na uwadze stwierdzony przez anioła stan pełnej łaski, pojawia się pytanie: w jakim momencie

³⁷ Por. *Epistolae*, CLXXIV, 1, PL 182, 333A.

³⁸ Por. *Epistolae*, CLXXIV, 9, PL 182, 336C.

³⁹ Por. Jr 1, 5; Łk 1, 40-4.

⁴⁰ *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, 65.

⁴¹ Por. *Epistolae*, CLXXIV, 4, PL 182, 334B.

her immaculate conception does not mean to deny the real descent of the grace of the Holy Spirit upon her and to diminish her glory. On the contrary, it contributes to the perpetuation of her true glory.

Let us assume that Mary was conceived immaculately, but in a different way from her Son, that is, without the Holy Spirit's special participation. The recognition of such a privilege, without the participation of the Holy Spirit, in fact causes a diminution of her privilege and of the honor due to her. If the thesis of the Immaculate Conception is accepted, which is contrary to Roman teaching and the tradition of the ancient Church, it in fact deprives Mary of the honour due to her. By their actions, the Canons of Lyons diminish the honor due to the Mother of Christ.³⁶ The veneration of Mary spread in Lyons is an outright false and ruthless rite,³⁷ resulting from the lack of logic and thoughtlessness of the superiors.³⁸

In his polemic our Theologian refers to the biblical figures of the prophet Jeremiah (Jer 1:5) and John the Baptist (Lk 1:40-41).³⁹ He notes that in those cases we find a similarly unique sanctification. He recalls that the prophets received grace, like Mary, even before their birth, in their mothers' wombs. As in her case, they were born – not conceived – “full of grace” not primarily for their own sake, but because of their preparatory role for the coming of the Messiah.

The juxtaposition of Our Lady with these figures is intentional, since St Bernard sought to remind the Canons that similar cases had already occurred in history. If the predecessors heralding the coming of Christ received a special grace, all the more so, because of the incarnation of Christ, so does His Mother, who participated actively and fully in the mystery of salvation.⁴⁰

In that regard, the Abbot stresses that the Church has always made a clear distinction between Mary and the aforementioned

³⁶ Cf. *Epistolae*, CLXXIV, 7, PL 182, 335D.

³⁷ Cf. *Epistolae*, CLXXIV, 1, PL 182, 333A.

³⁸ Cf. *Epistolae*, CLXXIV, 9, PL 182, 336C.

³⁹ Cf. Jer 1:5; Lk 1:40-4.

⁴⁰ *Dogmatic Constitution on the Church*, 65.

życia nastąpiło uwolnienie od skazy? Dla Autora jest pewne, że święte narodzenie Maryi było chwilą, w której już posiadała pełnię łaski. Od tego momentu cieszyła się również wolnością od grzechu uczynkowego, co następnie wpłynęło na świętość całego jej przyszłego życia. Otóż jej pełne uświęcenie nastąpiło jeszcze wcześniej, mianowicie w łonie jej matki. Niemniej, Teolog radykalnie wyklucza posiadanie przez nią pełni łask od chwili jej poczęcia⁴².

Jakie czynniki mogły zaważyć na tak ostrożnej postawie wobec koncepcji niepokalanego poczęcia Maryi ze strony Doktora maryjnego, skądinąd śmiałego i wybiegającego naprzód w swojej mariologii? Zwróćmy uwagę na kilka z nich, które wynikają z ducha ówczesnej teologii oraz myślenia jego adwersarzy. Mianowicie nie bez znaczenia było podejście teologii średniowiecznej do grzechu pierwородnego, seksualności człowieka, a także pewne urzeczowienie pojęcia świętości ze strony lyońskich kanoników.

Jak się wydaje, w opowiadaniu się za otrzymaniem przez Maryję pełni łaski w bliżej nieokreślonym czasie, jeszcze w czasie jej przebywania w łonie swojej matki, niemalże znaczenie mógł odegrać ogólny wydzźwięk teologii maryjnej tamtych czasów i zdanie autorytetów czerpiących z takich ojców Kościoła jak św. Augustyn. Dla podkreślenia konieczności łaski biskup Hippony wykluczał istnienie wyjątku w podleganiu przez ludzi skutkom grzechu pierwородnego⁴³.

Panowało więc przekonanie o jakimś udziale Maryi w skutkach pierwszego upadku. Św. Bernard twierdził za innymi, że przywilej świętego poczęcia został zagwarantowany jedynie Chrystusowi. Z podobnego przywileju zostali wyłączeni inni, a stało się tak dlatego, że Chrystus, sam będąc wolny od grzechu, miał dokonać oczyszczenia innych. Według św. Bernarda, to było główną przyczyną Jego

⁴² Por. *Epistolae*, CLXXIV, 7, PL 182, 335D/336A: “Si igitur ante conceptum sui sanctificari minime potuit, quoniam non erat; sed nec in ipso quidem conceptu, propter peccatum quod inerat: restat ut post conceptum in utero iam existens, sanctificationem accepisse credatur, quae excluso peccato sanctam fecerit nativitatem, non tamen et conceptionem”.

⁴³ Por. Augustyn z Hippony, *De dono perseverantiae*, XI, 27, PL 45, 1007.

biblical figures. It serves to underline the importance of her birth, which clearly surpasses that of anyone else. St Bernard recalls that the reason for their veneration is the moment of their departure from this world, not their birth.⁴¹ The idea of the primacy of Mary's birth over that of the other righteous men finds expression in the higher rank of the liturgical celebrations, among which her birth is a feast of particular importance.

Thus, if St. Bernard is against excluding Mary from all taint from the very moment of her conception, then, in view of the state of full grace ascertained by the angel, a question arises: at what point in her life did the release from taint occur? The author is certain that the holy birth of Mary was the moment in which she had already possessed the fullness of grace. From then on, she also enjoyed freedom from works sin, which further influenced the holiness of her entire future life. Actually, her full sanctification occurred even earlier, namely, in her mother's womb. Nevertheless, the Theologian radically excludes her having the fullness of graces from the moment she was conceived.⁴²

What factors could have influenced such a cautious attitude towards the concept of the Immaculate Conception of Mary by the Marian Doctor, who was bold and forward-looking in his Mariology? Let us draw attention to a few of them, which result from the spirit of the theology of that time and the thinking of his adversaries. Namely, not without significance was the approach of medieval theology to original sin, human sexuality, and a certain denigration of the concept of holiness on the part of the Lyons canons.

It seems that the general tenor of Marian theology of the time and the opinion of authorities drawing on the Fathers of the Church, such

⁴¹ Cf. *Epistolae*, CLXXIV, 4, PL 182, 334B.

⁴² Cf. *Epistolae*, CLXXIV, 7, PL 182, 335D/336A: "Si igitur ante conceptum sui sanctificari minime potuit, quoniam non erat; sed nec in ipso quidem conceptu, propter peccatum quod inerat: restat ut post conceptum in utero iam existens, sanctificationem accepisse credatur, quae excluso peccato sanctam fecerit nativatem, non tamen et conceptionem".

przyjścia na świat⁴⁴. Jeśli chodzi o Maryję, to św. Bernard skłaniał się bardziej ku przekonaniu, że Maryja została poczęta w grzechu pierworodnym, lecz została od niego uwolniona co najmniej już podczas swoich narodzin.

Dla porównania zobaczymy, jak św. Tomasz z Akwinu ujmuje tę kwestię: „Uniknęła grzechu bardziej niż jakikolwiek inny święty, żyjący po Chrystusie. Grzech jest albo pierworodny, i z tego grzechu była Ona oczyszczona, albo śmiertelny lub lekki, i od tych grzechów była całkowicie uwolniona”⁴⁵.

Zauważmy, że obaj doktorzy Kościoła posługują się pojęciem oczyszczenia, które zakłada pewne wcześniejsze skalanie Maryi. Nie ma jeszcze mowy o stanie czystości od samego poczęcia⁴⁶. Tymczasem nawet takie spojrzenie nie wyklucza Jej wyjątkowego pochodzenia oraz szczególnego przeznaczenia. Zarezerwowany wyłącznie dla niej przywilej posiada swoje odniesienie do Chrystusa jako głównego powodu otrzymania pełnej łaski. Św. Bernard przypisuje całą inicjatywę Temu, który jest źródłem oczyszczenia z grzechu.

Obawy, jakie niepokoiły Opata w związku z zaistniałą sytuacją w Lyonie, mogły też wynikać z właściwego ówczesnej teologii, inspirowanej myśleniem zachodnich ojców Kościoła, powszechnego przekonania o przenoszeniu grzechu pierworodnego drogą płciową⁴⁷. Z tej perspektywy było dla niego niewyobrażalne, aby czcić akt poczęcia, czyli akt seksualny. Zmysłową czynność kobiety i mężczyzny nie uważano za element łaski, lecz związanego z pożądaniem grzechu, jeśli nawet w przypadku małżonków nie byłby to grzech ciężki. Dlatego św. Bernard twierdzi, że nie można w jakikolwiek sposób wiązać łaski świętości z aktem seksualnym i grzechem⁴⁸.

⁴⁴ Por. *Epistolae*, CLXXIV, 8, PL 182, 336A.

⁴⁵ Tomasz z Akwinu, *Wykład Pozdrowienia Anielskiego, czyli „Zdrowaś Maryjo”*, w: Tenże, *Dzieła wybrane*, Kęty 1999, s. 643.

⁴⁶ Pogląd o zachowaniu Maryi przy poczęciu od zmywania grzechu pierworodnego zostanie sprecyzowany około dwieście lat później przez Jana Dunsza Szkota († 1308).

⁴⁷ Por. A. Wilczyński, *Grzech pierworodny w nauczaniu św. Augustyna i św. Grzegorza Wielkiego*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 13 (2014), s. 145.

⁴⁸ Por. *Epistolae*, CLXXIV, 7, PL 182, 335C.

as St. Augustine, may have played a role in advocating that Mary receive the fullness of grace at some unspecified time while still in her mother's womb. To emphasise the necessity of grace, the Bishop of Hippo ruled out the existence of an exception to the effects of original sin on human beings.⁴³

There was therefore a belief in some kind of participation of Mary in the effects of the first fall. St. Bernard maintained after others that the privilege of holy conception was guaranteed to Christ alone. Others were excluded from a similar privilege, and that was because Christ, Himself free from sin, was to accomplish the purification of others. According to St Bernard, that was the main reason for His coming into the world.⁴⁴ As far as Mary is concerned, St Bernard was more inclined to believe that Mary was conceived in original sin, but was freed from it at least as early as the moment she was born.

As a comparison, let us see how St Thomas Aquinas puts it: "The Blessed Virgin exceeds the Angels in purity. She is not only pure, but she obtains purity for others. She is purity itself, wholly lacking in every guilt of sin, for she never incurred either mortal or venial sin. So, too, she was free from the penalties of sin."⁴⁵

Let us note that both Doctors of the Church use the concept of purification, which presupposes a certain previous defilement of Mary. There was no mention yet of a state of purity from the very conception.⁴⁶ And yet, even such a view does not exclude her unique origin and special destiny. The privilege reserved exclusively for her has its reference to Christ as the principal reason for receiving full grace. St Bernard attributes the whole initiative to Him who is the source of purification from sin.

⁴³ Cf. St Augustine of Hippo, *De dono perseverantiae*, XI, 27, PL 45, 1007.

⁴⁴ Cf. *Epistolae*, CLXXIV, 8, PL 182, 336A.

⁴⁵ St. Thomas Aquinas, *Lecture on the Angelic Salutation or the Hail Mary*, http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1225-1274,_Thomas_Aquinas,_Catechismus,_EN.pdf accessed on 15.03.2022.

⁴⁶ It was not until John of Denmark Scotus (†1308) expressed the view that Mary had been free from original sin from the moment of her conception.

Przyczyn sporu z kanonikami w Lyonie można także dopatrywać się w specyfice ich myślenia, z którym nasz Teolog się nie zgadzał. Mianowicie byli oni przekonani o uprzedzającej roli niepokalanego poczęcia Maryi wobec innych wydarzeń z jej życia. Ich zdaniem to wydarzenie miało bezpośrednio warunkować późniejsze uświęcenie jej narodzin. Jednak święty Doktor zauważył w tak przyjętej koncepcji pewien logiczny błąd. Gdyby nawet przyjąć niepokalane poczęcie Maryi i jego uprzedzający charakter wobec innych przymiotów Matki Bożej, to w imię pewnego maksymalizmu można by oczekiwać niepokalanego poczęcia jej rodziców, dziadków, pradiadków i ów przywilej przesunąć wstecz w nieskończoność⁴⁹.

Pojawia się również pytanie o źródło świętości, a dokładnie o to, czy świętość sama z siebie posiada taką moc, by wpłynąć na inną rzeczywistość. Skoro świętość jest darem Stwórcy i owocem warunkowanego pewnymi czynnikami udziału w świętości Bożej, to logika podpowiada, że nie jest w stanie samodzielnie wpływać na inne wydarzenia. Tak więc poczęcie Matki Jezusa, samo w sobie, nie może wpłynąć na jej narodzenie czy uświęcenie. Św. Bernard stawia więc kanonikom retoryczne pytanie: Czy poczęcie samo z siebie jest w stanie sprawić łaskę? Sądząc, że ta niemożność zachodzi też w odwrotnym kierunku oddziaływania, podobnie pyta: Co byłoby, gdyby narodzenie miało uświęcać poczęcie?⁵⁰.

Należy dodać, że powyższe uwarunkowania w myśleniu właściwym św. Bernardowi mają charakter względny. Spowodowane nimi zastrzeżenia okazały się niewystarczające w przypadku poczęcia Jezusa, któremu cysterski Teolog przypisuje charakter całkowicie niepokalany. Wahania w podobnej atrybucji tego przywileju Maryi wynikają przede wszystkim z racji teologicznej, nakazującej widzieć diametralną różnicę pomiędzy matką-człowiekiem a Synem-Bogiem.

⁴⁹ Por. *Epistolae*, CLXXIV, 6, PL 182, 334D-335A.

⁵⁰ Por. *Epistolae*, CLXXIV, 6, PL 182, 335A-335B.

The Abbot's concern about the situation in Lyons may also have stemmed from the general conviction in the early theology, inspired by the thinking of the Western Fathers, of the sexual transmission of original sin.⁴⁷ From that perspective, it was inconceivable for him to venerate the act of conception, that is, the sexual act. The sexual act between spouses was not regarded as a gift from God, but as a sinful deed, which is a mere lust resulting from the nature of original sin. Therefore, St Bernard argues that the grace of holiness cannot be linked to the sexual act and sin in any way⁴⁸

The reasons for the dispute with the Canons of Lyons may also be found in the specifics of their thinking, an attitude with which our Theologian did not agree. Namely, they were convinced about the preceding role of the Immaculate Conception of Mary in relation to other events of her life. In their opinion, it was the event that directly determined the later sanctification of her birth. However, the Saint Doctor noticed a logical error in such an accepted conception. Even if we accept the immaculate conception of Mary and its pre-emptive character in relation to the other qualities of the Mother of God, then in the name of a certain maximalism, we could expect the immaculate conception of her parents, grandparents, and great-grandparents, and move this privilege backwards indefinitely.⁴⁹

The question also arises as to the source of holiness, or, more precisely, as to whether holiness in itself has the power to influence other realities. Since holiness is a gift from the Creator and the fruit of participation in God's holiness conditioned by certain factors, our reasoning suggests that it should not be able to influence other events on its own. Thus the conception of the Mother of Jesus, in itself, cannot affect her birth or sanctification. Hence, St. Bernard poses a rhetorical question to the Canons: is conception of itself capable of bringing grace? Thinking that this impossibility also occurs in

⁴⁷ Cf. A. Wilczyński, *Grzech pierworodny w nauczaniu św. Augustyna i św. Grzegorza Wielkiego*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 13 (2014), p. 145.

⁴⁸ Cf. *Epistolae*, CLXXIV, 7, PL 182, 335C.

⁴⁹ Cf. *Epistolae*, CLXXIV, 6, PL 182, 334D-335A.

3. NASTĘPSTWA PEŁNI ŁASKI

Spór o jeden z przywilejów Maryi nie może przesłonić wartości innych otrzymanych przez nią darów. Skądinąd, św. Bernard wymienił dwanaście takich przywilejów. Inspiracją stał się apokaliptyczny obraz niewiasty z dwunastoma gwiazdami nad głową, którą Autor utożsamiał z osobą Maryi. Do gwiazd porównywał jej dwanaście prerogatyw, które stanowi między innymi łaska pozdrowienia anielskiego, niepokalanego narodzenia oraz nagroda nieba. Wszystkie, w typowy dla Opata z Clairvaux sposób, są ściśle powiązane z jej Synem, a nie ma bynajmniej wśród nich niepokalanego poczęcia⁵¹.

Bliskie było św. Bernardowi pytanie o skutki wynikające z otrzymanej przez Maryję jeszcze przed narodzeniem pełni łask. W *Kazaniu o dwunastu przywilejach NMP* stara się usystematyzować otrzymane przez nią dary w następstwie tej niejako uprzedzającej łaski:

„Dla mnie szczególniejszy bije blask, po pierwsze: z Narodzenia Maryi; po wtóre: z Anielskiego Pozdrowienia; po trzecie: ze Zstąpienia Ducha Świętego; po czwarte: z niewysłowionego Poczęcia Syna Bożego”⁵².

Te wyjątkowe wydarzenia z życia Maryi zostały przywołane celowo. Autor pragnie, by zauważono, że dostąpienie tak wysokiego stopnia uświęcenia było możliwe z racji macierzyńskiego powołania Najświętszej Maryi Panny. Wprawdzie Autor wymienia macierzyństwo, a dokładnie jego początek, czyli poczęcie syna, na samym końcu, ale nie trudno zauważyć, że podając taką a nie inną chronologię wydarzeń, poza zachowaniem ich chronologii, Teolog ma na uwadze ich rangę. Zdarzenia poprzedzające Poczęcie Syna Bożego są jemu podporządkowane. Wydanie na świat Zbawiciela stanowiło główną przyczyną uzyskanego błogosławieństwa. W ten oto sposób

⁵¹ Nt. dwunastu przywilejów NMP zob. Z.M. Tomporowski, *Dwanaście przywilejów Maryi według św. Bernarda z Clairvaux*, „Salvatoris Mater” 18/1/4 (2016), s. 380-400.

⁵² *Dominica infra octavam assumptionis B.V. Mariae*, 7, PL 183, 433B; *Kazania o NMP*, s. 219.

the opposite direction of influence, he poses another question: What if the birth were to sanctify the conception?⁵⁰

It should be added that the aforementioned conditions in St Bernard's approach are relative. The reservations caused by them proved to be insufficient in the case of the conception of Jesus, to which the Cistercian Theologian attributes a completely immaculate character. The hesitation in a similar attribution of that privilege to Mary stems primarily from a theological reason to consider the radical difference between the mother-man and the Son-God.

3. CONSEQUENCES OF THE FULLNESS OF GRACE

The dispute over one of Mary's privileges must not obscure the value of other gifts received by her. Incidentally, St. Bernard listed twelve such privileges. He was inspired by the apocalyptic image of the woman with twelve stars above her head, which he identified with Mary. He compared her twelve prerogatives, which include the grace of the greeting of the angel, the immaculate birth and the reward of heaven, to the stars. All of them, in a manner typical of the Abbot of Clairvaux, are closely related to her Son, and the immaculate conception is by no means one of them.⁵¹

St Bernard was very interested in the effects of the fullness of graces received by Mary even before her birth. In his *Sermon on the Twelve Privileges of the Blessed Virgin Mary*, he tries to systematize the gifts received by her as a result of this, as it were, anticipatory grace:

“To me there shines more particularly, first: from the Nativity of Mary; second: from the Angelic Salutation; third: from the Descent

⁵⁰ Cf. *Epistolae*, CLXXIV, 6, PL 182, 335A-335B.

⁵¹ On the twelve privileges of the Blessed Virgin Mary see Z.M. Tomporowski, *Dwanaście przywilejów Maryi według św. Bernard z Clairvaux*, „Salvatoris Mater” 18/1/4 (2016), pp. 380-400.

misja Maryi wpisuje się w całą historię zbawczą, a w jej centrum znajduje się nieskalane poczęcie Boga, a nie jej własne. Niemniej, samo macierzyństwo Maryi jest tak godne, że i jej narodzenie stanowi szczególne wydarzenie.

Święty Bernard uznaje wyłącznie te prawdy, które sformułował Kościół, a do których należy nie tylko prawda o jej dziewictwie i macierzyństwie, ale także o jej świętym narodzeniu. Również w refleksji nad nimi pojawia się wyraźne odniesienie do myśli chrystologicznej, a mianowicie Autor rozpatruje przywileje w kontekście misji Maryi, wskutek której miała zostać Matką Jezusa Chrystusa⁵³. Jest więc oczywiste, że pełnię łaski można poprawnie zrozumieć u św. Bernarda w odniesieniu do Maryi dopiero wtedy, gdy jego wypowiedzi odczyta się w kluczu chrystologicznym. Jego mariologia jest zakorzeniona w chrystologii, a więc i w tajemnicy odkupienia.

Nastąpiła bezpośrednia ingerencja boska, a Maryja otrzymała pełną łaskę Ducha Świętego ze względu na przyszłe zasługi Syna. Pierwszy upadek człowieka sprawił, że Bóg obmyślił nową ekonomię zbawienia w Jezusie Chrystusie. Matka Chrystusa, obok dziewictwa i Bożego macierzyństwa, otrzymała pełnię Ducha Świętego, ponieważ tego wymagała zaistniała sytuacja, aby mianowicie została odpowiednio przygotowana na wynikające z planu Bożego konsekwencje⁵⁴.

Refleksja nad zjednoczeniem Najświętszej Maryi Panny z jej Synem otwiera przed nami zupełnie inne spektrum postrzegania tajemnicy dotyczącej pełni łaski. Jak stwierdza współczesny autor, ta więź miała charakter naturalny, gdyż była budowana przez lata wspólnego ziemskiego życia. Miała również charakter mistyczny, gdyż opierała się na łasce Ducha Świętego, który w sposób doskonały łączy Matkę

⁵³ Por. W. Pietkun, *Maryja Matka Chrystusa*, s. 97.

⁵⁴ Podobną refleksję nt. zasług Chrystusa jako przyczyny otrzymania przez Matkę Bożą pełni łaski zob. J. Pelczar, *Kazania na uroczystości NMP*, 1: *Kazanie pierwsze na Uroczystość Niepokalanego Poczęcia NMP*, Kraków 1897, s. 1.

of the Holy Spirit; fourth: from the ineffable Conception of the Son of God.”⁵²

Those exceptional events of Mary’s life were recalled on purpose. The author wishes it to be noted that such a high degree of sanctification was possible because of the Blessed Virgin Mary’s maternal vocation. Although the author mentions the maternity, or more precisely, its beginning, namely, the conception of his son, at the very end, nevertheless, one can clearly see that by giving such a chronology of events, in addition to preserving their chronology, the Theologian has their importance in mind. The events preceding the conception of the Son of God are subordinated to it. Giving birth to the Saviour was the main reason for the blessing obtained. Hence, Mary’s mission is inscribed in the whole of salvific history, and at its centre is the immaculate conception of God, not her own. Nonetheless, Mary’s motherhood itself is so worthy that her birth also constitutes a special event.

Saint Bernard recognizes only those truths formulated by the Church, which include not only the truth of her virginity and motherhood, but also of her holy birth. Also in his reflection upon them there is a clear reference to Christological thought, namely, the Author considers the privileges in the context of Mary’s mission to become the Mother of Jesus Christ.⁵³ Therefore, it is evident that the fullness of grace can only be properly understood in St. Bernard’s reference to Mary when his statements are read in a Christological key. His Mariology is rooted in Christology and thus in the mystery of redemption.

There was a direct divine intervention, and Mary received the full grace of the Holy Spirit because of the future merits of the Son. The first fall of man resulted in God devising a new economy of salvation in Jesus Christ. The Mother of Christ, in addition to her virginity and divine motherhood, received the fullness of the Holy

⁵² *Dominica infra octavam assumptionis B.V. Mariae*, 7, PL 183, 433B; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, p. 219.

⁵³ Cf. W. Pietkun, *Maryja Matka Chrystusa*, p. 97.

z Synem⁵⁵. Tak idealna współpraca natury z łaską była możliwa jedynie dzięki woli Bożej, ponieważ Bóg chciał, by całe dzieło odkupienia od samego początku zostało godnie przygotowane. Święty Bernard zawarł tę myśl w swoim kazaniu na Wniebowzięcie NMP: „bo On Cię prawdziwie ‘umiłował ponad wszystkie’ i przyozdobił, ‘przyoblekając szatą chwały’ i kładąc ‘na Twą głowę koronę ozdobną’. Pełna ‘jesteś łask’, pełnaś ‘rosy niebieskiej, wsparta na Umiłowanym’”⁵⁶.

W języku biblijnym i poetyckim Autor przedstawia jeszcze raz podstawę wszystkich jej przywilejów, która znajduje się w jej „Umiłowanym”, czyli w Chrystusie.

Ciekawego rozróżnienia łask otrzymanych przez Maryję św. Bernard dokonuje w następującej wypowiedzi: „Nie bój się Maryjo; albowiem znalazłaś łaskę u Boga. Jak wielką łaskę? Łaskę pełną; łaskę szczególną? (...) Szczególną dlatego, żeś sama jedna znalazła tę pełność: ogólną, ponieważ z samej tej ‘pełności otrzymują wszyscy’ (J 1, 16)”⁵⁷.

Kaznodzieja posługuje się dwoma rodzajami łaski. Mówi o łasce szczególnej, podarowanej indywidualnemu stworzeniu, dotyczącej jedynie Maryi, otrzymanej ze względu na zasługi Chrystusa oraz przyszłe zadanie Matki Zbawiciela. Wyodrębnia też łaskę ogólną, z której korzysta cała ludzkość dzięki dziełu zbawienia. W przeciwieństwie do łaski szczególnej, łaska ogólna jest ofiarowana całemu stworzeniu po to, by wszyscy mogli korzystać z owoców odkupienia.

Uznając za św. Bernardem konieczność chrystocentryzmu w spojrzeniu na wybranie Maryi, wyjdźmy poza ścisły aspekt jej macierzyństwa i zapytajmy o jeszcze inne jej przywileje, jeśli nawet wiążą się z macierzyństwem. W starożytności rozwijała się refleksja nad tajemnicą jej dziewictwa i świętości. Rzecz jasna, przymioty te były

⁵⁵ Podobne ujęcie zob. G. Jacquier, *Życie maryjne*, Warszawa 2017, s. 41: „I jak ukształtowany został w Niej Jezus, tak też dzieje się z każdym z Jego członków. Tu na ziemi jesteśmy ‘embrionami Chrystusa’ w Maryi, naszej matce, i tylko tutaj znajdujemy się pod ojcowskim wpływem Boga”.

⁵⁶ *Dominica infra octavam assumptionis B.V. Mariae*, 15, PL 183, 438C; *Kazania o NMP*, s. 230.

⁵⁷ *In annuntiatione B.V. Mariae*, III, 8, PL 183, 396C; *Kazania o NMP*, s. 163.

Spirit because the circumstances required it, namely, that she be adequately prepared for the consequences of God's plan.⁵⁴

Reflecting on the union of the Blessed Virgin Mary with her Son opens up an entirely different spectrum of perception of the mystery related to the fullness of grace. As the contemporary author states, this union was of a natural kind, since it was built up over the years of their earthly life together. It was also mystical, because it was based on the grace of the Holy Spirit, who perfectly united the Mother and the Son.⁵⁵ Such a perfect cooperation between nature and grace was only possible through the will of God, since God wanted the whole work of redemption to be prepared in a worthy manner from the very beginning. Saint Bernard included that thought in his sermon on the Assumption of the Blessed Virgin Mary: "for He truly 'loved you above all' and adorned you, 'clothed you with the robe of glory' and placed upon your head an 'adorned crown'. You are full of "graces", full of "heavenly dew, supported by the Beloved."⁵⁶

In biblical and poetic language, the Author presents once again the basis of all her privileges, which is found in her "Beloved", that is, in Christ.

St Bernard makes an interesting distinction between the graces received by Mary in the following statement: "Do not be afraid, Mary; for you have found favour with God. How great grace? Full grace; special grace? (...) Special, because you alone have found

⁵⁴ A similar reflection on the merits of Christ as the cause of Our Lady's receiving the fullness of grace can be found in J. Pelczar, *Kazania na uroczystości NMP*, 1: *Kazanie pierwsze na Uroczystość Niepokalanego Poczęcia NMP*, Kraków 1897, p. 1.

⁵⁵ A similar approach is seen in G. Jacquier, *La vie mariale*, Polish edition: Warsaw 2017, p. 41: „And as Jesus was formed in her, so it happens with each of his members. Here on earth we are 'embryos of Christ' in Mary, our mother, and only here are we under the paternal influence of God.”

⁵⁶ *Dominica infra octavam assumptionis B.V. Mariae*, 15, PL 183, 438C; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, p. 230.

i w średniowieczu uznawane i przekładane na język pobożności. „Naprawdę więc łaski pełna Ta, która i łaskę dziewictwa przechowywała, i zdobyła ponadto chwałę płodności”⁵⁸. Św. Bernard sam często stawiał znak równości pomiędzy pełnią łaski a Jej dziewictwem i Bożym macierzyństwem.

Bynajmniej nie uważał, aby otrzymana przez nią pełnia łaski objawiała się jedynie w jej świętym dziewictwie. Jest przecież wiele osób, które zachowując czystość, a mimo wszystko nie posiadają udziału w podobnym stopniu uświęcenia. Nawet zrodzenie Boga nie czyni Maryi w pełni świętą. Maryja jako „gratia plena” mogła korzystać z wielu dodatkowych łask, których ilość i wielkość jedynie potwierdzała jej wyjątkowość⁵⁹. Otrzymała w darze święte dziewictwo oraz pełną harmonię duszy i ciała. Swoją status zewnętrzny wybrania potwierdziła stanem wewnętrznym: własną świętością, przyłgnięciem całkowitym do woli Boga, wolnością od grzechu osobistego i cnotliwym życiem. W jej osobistej świętości pełnia łaski znalazła swój wyraz i potwierdzenie. To wszystko uzdolniło ją do otrzymania kolejnego daru, mianowicie macierzyństwa duchowego względem innych. Znalazłszy jako pełna łaski upodobanie u Boga, który uczynił ją swoją Matką⁶⁰, „wszystkim rozwarła łono miłosierdzia, aby wszyscy mogli czerpać z Jej pełności”⁶¹.

Przyjrzyjmy się bliżej świętości Maryi, do której często nawiązuje św. Bernard, nazywając ją „pełną łaski”. Stwierdza o niej: „Napełnia się łaską Ta, która nie zna pożądlivości (...)”⁶². Uznaje ją za „jedną wśród niewiast daleko będącą od ogólnego przekleństwa”⁶³. Co rozumie przez wyrażenie „ogólne przekleństwo”? Czy chodzi jedynie o skutki grzechu pierworodnego? Jest to bardzo ciekawe stwierdzenie.

⁵⁸ *De laudibus Virginis Matris*, III, 3, PL 183, 072D; *Kazania o NMP*, s. 77.

⁵⁹ Por. *Sermones de diversis*, XLVI, PL 183, 669B.

⁶⁰ *In navitate B.V. Mariae*, 12, PL 183, 444B; *Kazania o NMP*, s. 246.

⁶¹ *Dominica infra octavam assumptionis B.V. Mariae*, 2, PL 183, 430D; *Kazania o NMP* s. 231.

⁶² *In annuntiatione B.V. Mariae*, II, 1, PL 183, 390B; *Kazania o NMP*, s. 147.

⁶³ *Dominica infra octavam assumptionis B.V. Mariae*, 9, PL 183, 434C; *Kazania o NMP*, s. 222.

this fullness: general, because from this very ‘fullness all receive’ (Jn 1:16).”⁵⁷

The preacher distinguishes two types of grace. He speaks of a special grace, given to an individual creature, concerning Mary alone, received on account of Christ’s merits and the future task of the Saviour’s Mother. He also distinguishes general grace that all mankind benefits from through the work of salvation. In contrast to specific grace, general grace is offered to the whole creation so that all may enjoy the fruits of redemption.

Acknowledging, after St. Bernard, the need for a Christocentric view of Mary’s election, let us go beyond the strict aspect of her motherhood and seek to identify her other privileges, even if they are related to motherhood. In antiquity, there was a deep reflection on the mystery of her virginity and holiness. Naturally, those merits were also recognised and translated into the language of piety in the Middle Ages. “Truly, then, is she full of grace who clung to the grace of virginity, and also obtained the glory of fecundity.”⁵⁸ St Bernard himself often equated the fullness of grace with her virginity and divine motherhood.

By no means did he consider that the fullness of grace she had received was manifested only in her holy virginity. After all, there are many people who, while preserving chastity, do not share a similar degree of sanctification. Even being born of God does not make Mary fully holy. Mary, as “*gratia plena*”, could benefit from many additional graces, the number and magnitude of which only confirmed her uniqueness.⁵⁹ She received as a gift holy virginity and complete harmony of soul and body. Her external status of being chosen was confirmed by her internal state of being: her own holiness, her total adherence to the will of God, her freedom from personal sin and her

⁵⁷ *In annuntiatione B.V. Mariae*, III, 8, PL 183, 396C; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, p. 163.

⁵⁸ *De laudibus Virginis Matris*, III, 3, PL 183, 072D; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, p. 77.

⁵⁹ Cf. *Sermones de diversis*, XLVI, PL 183, 669B.

Gdzie indziej powiada: „Chciał dlatego mieć za Matkę Dziewicę, tak aby z Niepokalanej On wyszedł niepokalany”⁶⁴. Widać tutaj ponownie bezpośredni związek przywileju Maryi z Chrystusem. Czy św. Bernard miał na myśli jedynie skazę grzechu osobistego, czy też skazę grzechu pierworodnego? Tego nie jesteśmy w stanie ustalić, lecz znajdujemy wyraźną aluzję do uświęcenia Maryi, pozostającego w ścisłym związku z jej Synem. W tle zawsze występuje Jezus i jest to wystarczający powód, by zostać wybraną, przygotowaną oraz w wyjątkowy sposób uświęconą: „(...) Jeżeli byś przypadkiem znalazł najmniejszy powód do niezadowolenia, mógłbyś Ją i co do innych rzeczy podejrzewać i obawiać się przystąpić do Niej. Jeżeli zaś – jak rzeczywiście sprawa stoi – wszystko, co się do Niej odnosi, znajdziesz pełne raczej miłosierdzia i łaski, pełne słodyczy i łaskawości, dzięki czyni Temu, który ci łaskawie upatrzył raczej taką Pośredniczkę, że w Niej nic nie ma podejrzanego”⁶⁵

Bóg musiał stworzyć naczynie czyste, więc potrzebował kogoś, w kim nie ma żadnego zabrudzenia duszy. Niewątpliwie Maryja była taką osobą, bo przecież: „występek wszelki znajduje się pod Nią: i ponad wszelką ułomnością, czyli zepsuciem. Ona więc od wszystkich stworzeń góruje i tryumfuje z powodu najwspanialszego wyniesienia, tak, że słusznie się mówi, że ‘pod stopami Jej jest księżyc’”⁶⁶.

O wyjątkowej roli Najświętszej Maryi Panny czytamy w innym fragmencie: „Szczęśliwa, powiadam, Niewiasta, której dom w chwili przyjęcia Zbawiciela znalazł się czystym wprawdzie, ale bynajmniej nie pustym. Któż by bowiem nazwał pustą Tę, którą Anioł pozdrawia jako ‘łaski pełną’? I nie dość tego; gdyż zapewnia ponadto, że ‘zstąpi na Nią’ również ‘Duch Święty’. Jak sądzisz, w jakim celu? Czyż nie w tym, aby Ją ‘wypełnił ponad miarę’?”⁶⁷.

⁶⁴ *De laudibus Virginis Matris*, II, 1, PL 183, 061D.

⁶⁵ *Dominica infra octavam assumptionis B.V. Mariae*, 2, PL183, 430C; *Kazania o NMP*, s. 213.

⁶⁶ *Dominica infra octavam assumptionis B.V. Mariae*, 3, PL 182, 431A; *Kazania o NMP*, s. 214.

⁶⁷ *In assumptione B.V. Mariae*, II, 2, PL 183, 417D; *Kazania o NMP*, s. 178.

virtuous life. In her personal holiness the fullness of grace found its expression and confirmation. All of those merits enabled her to receive another gift, namely, that of spiritual motherhood towards others. Upon finding, as full of grace, a favor with God, who made her his Mother,⁶⁰ “she opened her bosom of mercy to all, so that all might draw from her fullness.”⁶¹

Let us take a closer look at Mary’s holiness that St Bernard often refers to and calls her “full of grace”. He states of her: “She is filled with grace that knows no lust (...)”.⁶² He recognizes her as “one among women who didst escape that universal curse.”⁶³ What does he mean by the expression “universal curse”? Does he only mean the effects of original sin? That is a particularly interesting statement. Elsewhere he says: “He willed her to be an immaculate virgin, that she might merit to have for her Son the Spotless One.”⁶⁴ Here one sees again the direct connection of Mary’s privilege with Christ. Did St. Bernard mean only the taint of personal sin, or the taint of original sin? We cannot tell that, but we do find a clear reference to Mary’s sanctification, closely connected with her Son. There is always Jesus in the background, and this is reason enough for her to be chosen, prepared and sanctified in a unique way: “If, by chance, you find the slightest cause for displeasure, you could suspect her of other things and be afraid to approach her. But if, as is indeed the case, you find everything about her rather full of mercy and grace, full of sweetness and graciousness, give thanks to Him who

⁶⁰ *In navitate B.V. Mariae*, 12, PL 183, 444B; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, p. 246.

⁶¹ *Dominica infra octavam assumptionis B.V. Mariae*, 2, PL 183, 430D; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary* p. 231.

⁶² *In annuntiatione B.V. Mariae*, II, 1, PL 183, 390B; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, p. 147.

⁶³ *Dominica infra octavam assumptionis B.V. Mariae*, 9, PL 183, 434C; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, p. 222.

⁶⁴ *De laudibus Virginis Matris*, II, 1, PL 183, 061D.

Błogosławieństwo zostało ofiarowane, by spośród całego stworzenia uczynić ją jedyną niezdolną do grzechu, a otrzymany „nadmiar łask” powoduje, że przekazuje ona wszystkim ludziom to, co jest najwartościowsze dla człowieka, czyli swojego Syna⁶⁸. Z niej przecież wyszła największa łaska w osobie samego Boga, więc teraz sama Matka Boża może udzielać uświęcenia ze swojego „nadmiaru”.

O świętości „ponad miarę”, która obejmuje niejako wszystkie przywileje maryjne, nasz Teolog pisał także gdzieś indziej: „Czyż nie nazwiemy rozkoszami uroku dziewictwa obok daru płodności, oznaki pokory, ‘plastra miodu’ (Prz 5, 3) ociekającego miłością, wnętrzości miłosierdzia, pełności łaski, przywileju szczególniejszej chwały?”⁶⁹.

Również w tym tekście św. Bernard stawia macierzyństwo, dziewictwo oraz pełnię łaski Maryi na jednym poziomie. Dodatkowo pojawia się nowy wątek, którym Opat chętnie posługuje się, by ukazać jej wielkość. Chodzi o cnotę pokory, która w jego pismach jest szczególnie zauważana. Pozdrowienie anielskie wprawiło Maryję w zdumienie, natomiast reakcja w postaci milczenia oraz głęboka kontemplacja słów anioła dowodzą, jak wielkiej sprawiedliwości, umiarkowania oraz głębokiej pokory była osobą⁷⁰.

Pokorę widzi Opat jako owoc szczególnego uświęcenia. Jej źródło zostaje wyraźnie wskazane w jednej z homilii: „Dał przeto porozdzenie Dziewicy Ten, kto już uprzednio ślubem dziewictwa Ją natchnął i udzielił Jej zawczasu prawa do zasługi wskutek pokory. Inaczej

⁶⁸ Por. M. Thurian, *Maryja Matka Pana – figura Kościoła*, tł. E. Ogiński, Warszawa 1990, s. 32-33: „W Chrystusie, Umiłowanym, to jest w Jego zamyśle pełnym miłości ku nam i łączności z Nim, zostaliśmy napełnieni łaską Bożą. Chrystus jest pierwszym przedmiotem tej pełni łaski, tej doskonałej miłości Ojca. (...) Maryja, otrzymując tytuł „Pełnej łaski”, znalazła się tym samym w uprzywilejowanej relacji uczestnictwa w pełni łaski, która jest w Umiłowanym, i w ten sposób łączy się z wszystkim chrześcijanami”.

⁶⁹ *In assumptione B.V. Mariae*, IV, 1, PL 183, 425D; *Kazania o NMP*, s. 198, z pewnymi zmianami autora.

⁷⁰ Por. *Sermones de diversis*, LII, 3, PL 183, 675C.

has graciously chosen such a Mediatrix for you that in her there is nothing suspicious.⁶⁵

God needed to create a vessel that was pure, so He needed someone in whom there was no dirtiness of soul. Undoubtedly, Mary was such a person, for: “all transgression is beneath Her: and above all infirmity, or corruption. She more than all creatures mounts and triumphs because of the most magnificent exaltation, so that it is rightly said that ‘under her feet is the moon’.”⁶⁶

We read about the unique role of the Blessed Virgin Mary in another passage: “Happy, I say, the woman whose house, at the moment of receiving the Saviour, was found to be clean, but by no means empty. For who would call empty the one whom the Angel greets as ‘full of grace’? And this is not enough; for he assures us, moreover, that ‘the Holy Spirit’ will also ‘come upon her’. To what end do you suppose? Is it not that He may ‘fill her beyond measure’?”⁶⁷

The blessing was offered to make her the only one incapable of sin among all creation, and the “superabundance of graces” she received causes her to pass on to all men whatever is most valuable to man, namely, her Son . After all, from her came the greatest grace in the person of God Himself, so now the Mother of God herself can grant sanctification from her “surplus”.

The theologian also wrote elsewhere about holiness “beyond measure,” which includes, as it were, all Marian privileges: “Shall we not call the delights the charm of virginity alongside the gift of fecundity, the sign of humility, the ‘honeycomb’ (Proverbs 5:3) dripping with love, the bowels of mercy, the fullness of grace, the privilege of a higher glory?”⁶⁸

⁶⁵ *Dominica infra octavam assumptionis B.V. Mariae*, 2, PL183, 430C; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, p. 213.

⁶⁶ *Dominica infra octavam assumptionis B.V. Mariae*, 3, PL 182, 431A; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, p. 214.

⁶⁷ *In assumptione B.V. Mariae*, II, 2, PL 183, 417D; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, p. 178.

⁶⁸ *In assumptione B.V. Mariae*, IV, 1, PL 183, 425D; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, p. 198, amended by the author.

bowiem jakżeby Ją Anioł nazwał ‘łaski pełną’, gdyby choć odrobinę miała w sobie dobra, które by nie było z łaski?’⁷¹.

Jest przekonany, że podziw dla tak wielkiej cnoty winien stać się przyczyną szczególnej czci dla Matki Chrystusa. Anioł zwiastujący poczęcie Jezusa, rozpoznając pokorę wynikającą z łaski, użył adekwatnych słów do zaistniałej sytuacji. Jako wysłannik samego Boga doskonale wiedział, kogo pozdrawia, więc był bardzo wiarygodnym świadkiem tamtego wydarzenia⁷². Spoglądając na swoją służebnicę, Bóg wziął pod uwagę jej uniżenie, przepełnioną nadmiarem łask duszę oraz Jezusa jako przyczynę świętości Maryi⁷³.

Nasz Doktor analizuje postawę podziwu, na który zasługuje pokora Maryi. Łaska udzielona w pełni sprawia, że Maryja może podobać się ludziom, aniołom oraz Bogu. Podoba się Bogu z powodu wielkiej pokory, aniołom ze względu na dziewictwo, natomiast ludziom z uwagi na płodność⁷⁴.

ZAKOŃCZENIE

W swoich teologicznych poszukiwaniach prawdy o Maryi i posiadanej przez nią pełni łaski św. Bernard nigdy nie sięga dalej niż ortodoksja Kościoła. Mamy więc do czynienia z wielkim czcicielem Maryi, lecz w granicach wyznaczonych przez Tradycję i Magisterium, z pełnym zaangażowaniem rozumu, ale kierowanym zmysłem wiary. Wiara ta znajduje wyraz w liturgii. Razem z praktyką publicznej modlitwy tworzy jedną całość – w myśl zasady: „*lex orandi – lex credendi*”⁷⁵. Taką postawę potwierdził Doktor maryjny w polemice z kanonikami regularnymi z Lyonu, gdy wyznał, że osąd Magisterium w sprawach niejasnych stanowi dla niego instancję

⁷¹ *De laudibus Virginis Matris*, II, 1, PL 183, 061-062A; *Kazania o NMP*, s. 52.

⁷² Por. *Sermones in Cantica canticorum*, LIV, 1, PL 183, 1038D.

⁷³ Por. *Epistula de moribus et officio episcoporum*, V, 17, PL 182, 821B.

⁷⁴ Por. *Sermones de diversis*, XLVII, PL 183, 670B.

⁷⁵ Por. M. Link, *Znaczenie i historia sentencji ‘lex orandi – lex credendi’*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 10 (2010), s. 241-248.

In this text too, St Bernard puts Mary's motherhood, virginity and fullness of grace on one level. Moreover, there is a new theme that the Abbot likes to use to show her greatness. It is the virtue of humility, which is particularly highlighted in his writings. The angel's greeting astonished Mary, while her reaction in silence and the deep contemporaneity of the angel's words show how great was her justice, moderation and deep humility.⁶⁹

The Abbot sees humility as the fruit of special sanctification. Its source is clearly indicated in one of his homilies:

“He therefore gave birth to the Virgin who had already inspired her with the vow of virginity and had given her in advance the right to merit as a result of humility. Otherwise, how could the Angel have called her ‘full of grace’ if she had even a little good in her that was not of grace?”⁷⁰

He is convinced that admiration for such a great virtue should give rise to a special veneration for the Mother of Christ. The angel who announced the conception of Jesus, recognizing the humility stemming from grace, used the most appropriate words for the situation. As a messenger of God himself, he knew perfectly well whom he was greeting, so he was a very reliable witness of that event.⁷¹ In looking at his handmaid, God took into account her humility, her soul overflowing with grace, and Jesus as the cause of Mary's holiness.⁷²

The Doctor analyses the attitude of admiration that Mary's humility deserves. Grace bestowed in its fullness enables Mary to please men, angels and God. She pleases God because of her great humility, angels because of her virginity, and people because of her fecundity.⁷³

⁶⁹ Cf. *Sermones de diversis*, LII, 3, PL 183, 675C.

⁷⁰ *De laudibus Virginis Matris*, II, 1, PL 183, 061-062A; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, p. 52.

⁷¹ Cf. *Sermones in Cantica canticorum*, LIV, 1, PL 183, 1038D.

⁷² Cf. *Epistula de moribus et officio episcoporum*, V, 17, PL 182, 821B.

⁷³ Cf. *Sermones de diversis*, XLVII, PL 183, 670B.

rozstrzygającą, więc we wszystkich wątpliwościach spogląda ostatecznie na Kościół⁷⁶.

Święty Doktor trzyma się ustaleń poczynionych przez wieki, ale zagadkowo wypowiedziana przez anioła prawda o pełni łaski udzielonej Maryi skłania go do pogłębionych poszukiwań na temat jej wybrania i świętości. Ich owocem jest wybrana przez niego opcja pewnego kompromisu co do wyjęcia Maryi spod prawa grzechu. Nie idzie tak daleko jak niektórzy ówcześni prekursorzy prawdy o jej niepokalanym poczęciu, którzy moment pełnego jej uświęcenia i uwolnienia od grzechu utożsamiają z pierwszą chwilą jej zaistnienia. Nie przesuwa jednak tego momentu w czas nieokreślony czy w ogóle jemu zaprzecza, ale umieszcza w samych początkach rozwoju jej człowieczeństwa.

Stanowisko św. Bernarda, pomimo iż nie stworzył wielkich teologicznych traktatów maryjnych, było bardzo istotnym głosem w procesie wyjaśniania tej niełatwej kwestii. Analizując fragmenty jego kazań, można spojrzeć na istotę pełni łaski otrzymanej przez Maryję trochę z innej perspektywy. Jest to perspektywa, do której współczesny Kościół coraz chętniej nawiązuje⁷⁷. Przynosi ona obraz Matki Chrystusa, dla której Syn jest kluczową osobą w życiu, motywem działania oraz jedyną przyczyną otrzymania wszystkich przywilejów.

Oryginalność tej mariologii docenił współczesny Urząd Piotrowy. Papież Benedykt XVI, podobnie jak św. Bernard, zachęcał do tego, by we właściwy sposób pojmować tajemnicę macierzyństwa Maryi oraz jej relację do Syna. Otworzył przez swoje macierzyństwo drzwi swego domu Panu, otwiera je także nam i wprowadza w tajemnicę swego Syna i Jego wolę, zapraszając nas do podobnego otwarcia⁷⁸. Kto podobnie jak św. Bernard rozmiłuje się w Jezusie i Jego Matce,

⁷⁶ Por. *Epistolae*, CLXXIV, 9, PL 182, 336B-336C.

⁷⁷ Por. *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, 60-61.

⁷⁸ Por. Benedykt XVI, *Matka Boga. Maryja w wierze Kościoła*, Kraków 2019, s. 12.

CONCLUSIONS

In his theological search for the truth about Mary and the fullness of grace she possesses, St Bernard never goes beyond the orthodoxy of the Church. Thus we face a great venerator of Mary, but within the limits set by Tradition and the Magisterium, with a full engagement of reason but guided by a sense of faith. And that faith finds its expression in the liturgy. Along with the practice of public prayer, it forms a single whole – according to the principle: “*lex orandi – lex credendi*”.⁷⁴ The Marian Doctor confirmed such an attitude in his polemic with the Canons Regular of Lyons, when he confessed that the Magisterium’s judgment in ambiguous matters was for him the decisive authority, so in all doubts, he looked ultimately to the Church.⁷⁵

The Saint Doctor adheres to the findings of the centuries, but the angel’s enigmatic pronouncement of the fullness of grace bestowed upon Mary prompts him to deepen his research on the subject of her election and holiness. This leads him to choose the option of a certain compromise with regard to Mary’s exemption from the law of sin. He does not go as far as some precursors of the truth of her immaculate conception, who identify the moment of her full sanctification and freedom from sin with the first moment of her existence. However, he does not postpone this moment indefinitely or deny it at all, but places it at the very beginning of the development of her humanity.

St. Bernard’s position, even though he did not write great theological treatises on Mary, provided a very important voice in the process of clarifying that complex issue. Analyzing the fragments of his sermons, one can look at the essence of the fullness of grace received by Mary from a slightly different perspective. It is a perspective to which the contemporary Church increasingly refers. It brings the image of the Mother of Christ, for whom the Son is the key person

⁷⁴ Cf. M. Link, *Znaczenie i historia sentencji ‘lex orandi – lex credendi’*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 10 (2010), pp. 241-248.

⁷⁵ Cf. *Epistolae*, CLXXIV, 9, PL 182, 336B-336C.

„ma także dziś ozdrowieńczy wpływ nie tylko na teologów, ale na wszystkich wiernych”⁷⁹.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Benedykt XVI, *Audienca generalna w dniu 21.10.2009*, <https://www.ekai.pl/dokumenty/katecheza-benedykta-xvi-podczas-audiencki-ogolnej-21-pazdziernika-2009-r/>.
- Benedykt XVI, *Matka Boga. Maryja w wierze Kościoła*, Kraków 2019.
- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 2002.
- Pius IX, *Ineffabilis Deus*, (tłum. A.M. Fijałkowski), Warszawa 2004.
- Pius XII, *Encyklika 'Doctor Mellifluus'*, Warszawa 2004.
- Sobór Watykański II*, Poznań 1967.
- Teksty o Matce Bożej. Ojcowie greccy i syryjscy*, Niepokalanów 1981, S.C. Napiórkowski (red.), *Beatam me dicent*, 1.
- Teksty o Matce Bożej. Ojcowie łacińscy*, Niepokalanów 1981, S.C. Napiórkowski (red.), *Beatam me dicent*, 2.
- Teksty o Matce Bożej. Franciszkanie średniowieczni*, Niepokalanów 1992, S.C. Napiórkowski (red.), *Beatam me dicent*, 5.
- Augustyn z Hippony, *De dono perseverantiae*, PL 45, 0994-1035.
- Bernard z Clairvaux, *Kazania o Najświętszej Maryi Pannie*, poprzedzone encykliką Ojca Świętego Piusa XII 'Doctor Mellifluus', w przekł. I. Bobicza, Kraków 2017 (= *Kazania o NMP*).
- Bernard z Clairvaux, *De laudibus Virginis Matris*, PL 183, 055-087; *Kazania o NMP*, s. 39-109.
- Bernard z Clairvaux, *Dominica infra octavam assumptionis Beatae Virginis Mariae*, PL 183, 429-438C; *Kazania o NMP*, s. 211-230.
- Bernard z Clairvaux, *Epistolae*, PL 182, 67-722 (CLXXIV: PL 182, 332-336).
- Bernard z Clairvaux, *Epistula de moribus et officio episcoporum*, PL 182, 807-834.
- Bernard z Clairvaux, *In annuntiatione Beatae Virginis Mariae Mariae*, PL 183, 383-398; *Kazania o NMP*, s. 129-167.

⁷⁹ Benedykt XVI, *Audienca generalna w dniu 21.10.2009*, tłum.: <https://www.ekai.pl/dokumenty/katecheza-benedykta-xvi-podczas-audiencki-ogolnej-21-pazdziernika-2009-r/>.

in life, the motive for action and the only reason for receiving all privileges.

The originality of this Mariology was appreciated by the contemporary Holy See. Pope Benedict XVI, like St. Bernard, encouraged a correct understanding of the mystery of Mary's motherhood and her relationship to her Son. Having opened the door of her home to the Lord 'through the mystery of her divine motherhood', she also opens it to us and introduces us to the mystery of her Son and his will, inviting us to a similar opening.⁷⁶ "These reflections, characteristic of a person in love with Jesus and Mary as was Bernard, are still a salutary stimulus not only to theologians but to all believers."⁷⁷

BIBLIOGRAPHY

Sources

Benedict XVI, https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/audiences/2009/documents/hf_ben-xvi_aud_20091021.html accessed on 16.03.2022.

Benedict XVI, *Mother of God*. https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/homilies/2012/documents/hf_ben-xvi_hom_20120101_world-day-peace.html accessed on 16.03.3022..

Catechism of the Catholic Church, Poznań 2002.

Pius IX, *Ineffabilis Deus*, Warsaw 2004.

Pius XII, *Encyklika 'Doctor Mellifluus'*, Warsaw 2004.

Second Vatican Council, Poznań 1967.

Teksty o Matce Bożej. Ojcowie greccy i syryjscy, Niepokalanów 1981, S.C. Napiórkowski (ed.), *Beatam me dicent*, 1.

Teksty o Matce Bożej. Ojcowie łacińscy, Niepokalanów 1981, S.C. Napiórkowski (ed.), *Beatam me dicent*, 2.

⁷⁶ Cf. Benedict XVI, *Mother of God*. https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/homilies/2012/documents/hf_ben-xvi_hom_20120101_world-day-peace.html accessed on 16.03.3022.

⁷⁷ Benedict XVI, *General Audience of 21.10.2009*, https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/audiences/2009/documents/hf_ben-xvi_aud_20091021.html accessed on 16.03.2022.

- Bernard z Clairvaux, *In assumptione Beatae Virginis Mariae*, PL 183, 415-430; *Kazania o NMP*, s. 171-207.
- Bernard z Clairvaux, *In nativitate Beatae Virginis Mariae*, PL 183, 437-448; *Kazania o NMP*, s. 233-253.
- Bernard z Clairvaux, *In psalmum: Qui habitat*, PL 183, 185-254.
- Bernard z Clairvaux, *In purificatione Beatae Virginis Mariae*, PL 183, 365-372; *Kazania o NMP*, s. 113-126.
- Bernard z Clairvaux, *In vigilia nativitatis Domini*, PL 183, 087-116.
- Bernard z Clairvaux, *Sermones de diversis*, PL 183, 537-747.
- Bernard z Clairvaux, *Sermones in Cantica canticorum*, PL 183, 785-1198.
- German z Konstantynopola, *In annuntiationem SS. Deiparae*, PG 98, 320-339, *Beatam me dicent*, 1, s. 170-182.
- Piotr Chryzolog, *Sermo CXL: De annuntiatione D. Mariae Virginis*, PL 52, 575-577; *Homilia o Zwiastowaniu Najświętszej Maryi Panny (1)*, tł. W. Kania, w: *Beatam me dicent*, 2, s. 129-130.
- Piotr Chryzolog, *Sermo CXLII: De annuntiatione D. Mariae Virginis*, PL 52, 579-582; *Homilia o Zwiastowaniu Najświętszej Maryi Panny (2)*, tł. W. Kania, w: *Beatam me dicent*, 2, s. 131-134.
- Piotr Chryzolog, *Sermo CXLIII: De annuntiatione D. Mariae Virginis*, PL 52, 582-585; *Homilia o Zwiastowaniu Najświętszej Maryi Panny (3)*, tł. W. Kania, w: *Beatam me dicent*, 2, s. 135-138.
- Sofroniusz z Jerozolimy, *In SS. Deiparae annuntiationem*, PG 87, 3217-3288, *Beatam me dicent*, 1, s. 117-142.
- Tomasz z Akwinu, *Wykład Pozdrowienia Anielskiego, czyli „Zdrowaś Maryjo”*, w: Tenże, *Dziela wybrane*, Kęty 1999, s. 643-646.

Opracowania

- Adamiak E., Czaja A., *Traktat o Maryi i traktat o Kościele*, w: E. Adamiak (i in.) (red.), *Dogmatyka*, 2, Warszawa 2006, s. 17-287.
- Drzyżdżycki S., *Niepokalane Poczęcie Maryi jako problem teologiczny w okresie scholastyki*, „*Teologia w Polsce*” 3/1 (2009), s. 63-87.
- Elder E.R., *Macula nigra et virgo immaculata: Bernard's Tests for True Doctrine*, „*Cistercian Studies Quarterly*” 38/4 (2003), s. 425-438.
- Jacquier G., *Życie maryjne*, Warszawa 2017.
- Link M., *Znaczenie i historia sentencji 'lex orandi – lex credendi'*, „*Łódzkie Studia Teologiczne*” 10 (2010), s. 241-248.
- McCord Adams M., *The Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary*, „*Harvard Theological Review*” 103/2 (2010), s. 133-159.

- Teksty o Matce Bożej. Franciszkanie średniowieczni*, Niepokalanów 1992, S.C. Napiórkowski (ed.), *Beatam me dicent*, 5.
- St Augustine of Hippo, *De dono perseverantiae*, PL 45, 0994-1035.
- Bernard of Clairvaux, *Sermons on the Blessed Virgin Mary*, preceded by the encyclical of the Holy Father Pius XII 'Doctor Mellifluus', translated by I. Bobicz, Krakow 2017 (= *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*).
- Bernard of Clairvaux, *De laudibus Virginis Matris*, PL 183, 055-087; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, pp. 39-109.
- Bernard of Clairvaux, *Dominica infra octavam assumptionis Beatae Virginis Mariae*, PL 183, 429-438C; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, pp. 211-230.
- Bernard of Clairvaux, *Epistolae*, PL 182, 67-722 (CLXXIV: PL 182, 332-336).
- Bernard of Clairvaux, *Epistula de moribus et officio episcoporum*, PL 182, 807-834.
- Bernard of Clairvaux, *In annuntiatione Beatae Virginis Mariae Mariae*, PL 183, 383-398; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, pp. 129-167.
- Bernard of Clairvaux, *In assumptione Beatae Virginis Mariae*, PL 183, 415-430; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, pp. 171-207.
- Bernard of Clairvaux, *In nativitate Beatae Virginis Mariae*, PL 183, 437-448; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, pp. 233-253.
- Bernard of Clairvaux, *In psalmum: Qui habitat*, PL 183, 185-254.
- Bernard of Clairvaux, *In purificatione Beatae Virginis Mariae*, PL 183, 365-372; *Sermon on the Nativity of the Blessed Virgin Mary*, pp. 113-126.
- Bernard of Clairvaux, *In vigilia nativitatis Domini*, PL 183, 087-116.
- Bernard of Clairvaux, *Sermones de diversis*, PL 183, 537-747.
- Bernard of Clairvaux, *Sermones in Cantica canticorum*, PL 183, 785-1198.
- St. Germanus of Constantinople, *In annuntiationem SS. Deiparae*, PG 98, 320-339, *Beatam me dicent*, 1, pp. 170-182.
- Peter Chrysologus, *Sermo CXL: De annuntiatione D. Mariae Virginis*, PL 52, 575-577; *Homily on the Annunciation of the Blessed Virgin Mary (1)*, in: *Beatam me dicent*, 2, pp. 129-130.
- Peter Chrysologus, *Sermo CXLII: De annuntiatione D. Mariae Virginis*, PL 52, 579-582; *Homily on the Annunciation of the Blessed Virgin Mary (2)*, in: *Beatam me dicent*, 2, pp. 131-134.
- Peter Chrysologus, *Sermo CXLIII: De annuntiatione D. Mariae Virginis*, PL 52, 582-585; *Homily on the Annunciation of the Blessed Virgin Mary (3)*, in: *Beatam me dicent*, 2, pp. 135-138.
- St. Sophronius of Jerusalem, *In SS. Deiparae annuntiationem*, PG 87, 3217-3288, *Beatam me dicent*, 1, pp. 117-142.

- Pelczar J., *Kazania na uroczystości NMP*, 1, Kraków 1897.
- Pietkun W., *Maryja Matka Chrystusa. Rozwój dogmatu maryjnego*, Warszawa 1954.
- Sotorowski W., *Wkład świętych i teologów zakonów franciszkańskich w ogłoszenie dogmatu o Niepokalanym Poczęciu*, w: D. Mastalska (red.), *Niepokalane Poczęcie i życie chrześcijańskie. Materiały z sympozjum mariologiczno-maryjnego, Niepokalanów, 15-17 października 2004 r.*, Częstochowa-Niepokalanów 2005, s. 55-56.
- Thurian M., *Maryja Matka Pana – figura Kościoła*, tł. E. Ogiński, Warszawa 1990.
- Tomporowski Z. M., *Dwanaście przywilejów Maryi według św. Bernarda z Clairvaux*, „Salvatoris Mater” 18/1/4 (2016), s. 380-400.
- Wilczyński A., *Grzech pierworodny w nauczaniu św. Augustyna i św. Grzegorza Wielkiego*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 13 (2014), s. 135-149.
- Weinandy T., *The Annunciation and Nativity: Undoing the Sinful Act of Eve*, „International Journal of Systematic Theology” 14/2 (2021), s. 228-229.

Abstrakt

Św. Bernard z Clairvaux jako wielki teolog i czciciel maryjny jest często uważany za radykalnego przeciwnika prawdy o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny. Z drugiej strony, był wielkim zwolennikiem poglądu o otrzymaniu przez Matkę Chrystusa przywileju szczególnej łaski. Autor artykułu stara się wyjaśnić tę niespójność – mógłby sądzić współczesny czytelnik – w jego nauce, która wynika z krytyki poglądu o niepokalanym poczęciu i jednoczesnej akceptacji posiadania przez Maryję pełnego uświęcenia. Wyjaśnienie tej kwestii jest konieczne, by zobaczyć, iż oryginalna myśl mariologiczna św. Bernarda z Clairvaux jest mocno osadzona w pewnym kluczu teologicznym, a jego wizja miała wpływ na późniejszą mariologię.

Słowa kluczowe: Św. Bernard z Clairvaux, mariologia, „Maryja pełna łaski” – „Maria gratia plena”, Niepokalane Poczęcie Najświętszej Maryi Panny.

St Thomas Aquinas, *Lecture on the Angelic Salutation or the Hail Mary*, http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1225-1274,_Thomas_Aquinas,_Catechismus,_EN.pdf accessed on 15.03.2022.

Articles & papers

- E. Adamiak, A. Czaja, *Traktat o Maryi i Traktat o Kościele*, in: E. Adamiak (et al.) (ed.), *Dogmatyka*, 2, Warsaw 2006, pp. 17-287.
- Drzyżdżycki S., *Niepokalane Poczęcie Maryi jako problem teologiczny w okresie scholastyki*, „Teologia w Polsce” 3/1 (2009), pp. 63-87.
- Elder E.R., *Macula nigra et virgo immaculata: Bernard’s Tests for True Doctrine*, „Cistercian Studies Quarterly” 38/4 (2003), pp. 425-438.
- Jacquier G., *La vie mariale*, Polish edition: Warsaw 2017.
- Link M., *Znaczenie i historia sentencji ‘lex orandi – lex credendi’*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 10 (2010), pp. 241 -248.
- McCord Adams M., *The Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary*, „Harvard Theological Review” 103/2 (2010), pp. 133-159.
- Pelczar J., *Kazania na uroczystości NMP*, 1, Kraków 1897.
- Pietkun W., *Maryja Matka Chrystusa. Rozwój dogmatu maryjnego*, Warsaw 1954.
- Sotorowski W., *Wkład świętych i teologów zakonów franciszkańskich w ogłoszenie dogmatu o Niepokalanym Poczęciu*, in: D. Mastalska (ed.), *Niepokalane Poczęcie i życie chrześcijańskie. Materiały z sympozjum mariologiczno-maryjnego, Niepokalanów, 15-17 października 2004 r.*, Częstochowa-Niepokalanów 2005, pp. 55-56.
- Thurian M., *Mary, Mother of the Lord, Figure of Church*, translated by E. Ogiński, Warsaw 1990.
- Tomporowski Z. M., *Dwanaście przywilejów Maryi według św. Bernarda z Clairvaux*, „Salvatoris Mater” 18/1/4 (2016), pp. 380-400.
- Wilczyński A., *Grzech pierworodny w nauczaniu św. Augustyna i św. Grzegorza Wielkiego*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 13 (2014), pp. 135-149.
- Weinandy T., *The Annunciation and Nativity: Undoing the Sinful Act of Eve*, „International Journal of Systematic Theology” 14/2 (2021), pp. 228-229.

Abstract

St. Bernard of Clairvaux, as a great Marian theologian and worshiper, is often regarded as a radical opponent of the truth about the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary. On the other hand, he was a great supporter of the view

that the Mother of Christ received the privilege of a special grace. The author of the article tries to explain this inconsistency – a modern reader might believe – in his teaching, which arises from a critique of the immaculate conception and the simultaneous acceptance of Mary being fully sanctified. It is necessary to clarify this point to see that the original Mariological thought of St. Bernard of Clairvaux is firmly embedded in a certain theological key, and his vision influenced later Mariology.

Keywords: St. Bernard of Clairvaux, Mariology, „Mary full of grace” – „Maria gratia plena”, Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary.